

МЭММЭД АРАЗ

*Үзгүлүрә
җазулан
еге*

МƏММƏД АРАЗ

Ш 6
А 75

ГАЈАЛАРА ЈАЗЫЛАН СƏС

217920

АЗƏРБАЈЧАН ДӨВЛƏТ НƏШРИЈАТЫ

Бакы — 1994

Тәртиб едәни, өн сөз,
тәрчүмеји-һал көстәрчиләри
вә библиографијанын мүәллифи
досент *Иса Һәбиббәјлидир.*

Редактору: *Ч. Мәммәдзаде*
Рәссамы: *И. Кәримов*

Китаб «Шүкүр» кичик мүәссисәсинин вәсанти һесабына нәшр олунуб.
«Шүкүр» кичик мүәссисәсинин мәс'ул нүмәјәндәләриндән Мәммәд Араз
сәнәтинин бөјүк пәрәстишкарлары Әскәр Гулујев, Шакир Сурхај оғлу,
Һүсејн Чәлилов вә Һидајәт Ибраһимова бу нәчиб, хејрхәһ маарифчи
нијәтләринә керә миннәтдарлығымызы билдиририк.

Мәммәд Араз
М 52 Гајалара јазылан сәс. Б.: 1994, 128 с.

Китабда Азәрбајчанын халг шаири Мәммәд Аразын мүхтәлиф илләрдә јазды-
ғы сечилмиш лирик нүмунәләри топланмышдыр. Илк дәфә олараг Мәммәд Араза
нәшр олунмуш итһафлар вә бәнзәтмәләр дә китаба дахил едилмишдир.

М $\frac{4702060202-24}{M-651(07)-94}$ — е'лансыз

ББК С (Түрк) 2

ISBN 5-552-01519-3

© Азәрнәшр, 1994

НАГГЫН ВАР ЈАШАМАҒА...

Бу күн Азәрбајчанын халг шаири кими танынан
Мәммәд Аразын илк ше'рләринин мөвзусу нә олмушдур?
Бу суала һәр шејдән әввәл шаирин өз ше'рләриндә чаваб
тапмаг мүмкүндүр. Ајдын көрүнүр ки, Икинчи дүнја мү-
һарибәси илләринин бүтүн ушаглары кими Нурсу көпдинин
балача сакини «ахшам мәктәблиси, күндүз чобаны» олан
Мәммәд илк гәләм тәчрүбәләрини сал дашлар үстүндә
јазмалы олмушдур. Бу, мүһарибә дөврүнүн четиндикләрин-
дән ирәли кәлмишиди. Мүһарибә апаран өлкәдә һәр мәктәб-
дә бир китабын, һәр синифдә бир дәфтәрин олмасы анчаг
мүмкүн иди. Бу мә'нада Чадырдаш этәјиндә, Шаһбулаг
этрафындакы јазы масасына бәнзәјән сал дашлар Мәммәд
Аразын илк ше'р дәфтәринин дашлашмыш сәһифәләриди.
Бәлкә дә илкин башланғычы дашла бағлы олан бу поэзи-
јада даш мотивинин әсас апарычы мөвзулардан биринә
чеврилмәсинин мүһүм сәбәбләриндән бири дә будур. Фило-
софларын фикринчә, даш мөвзусу Мәммәд Аразын дүнја-
нын әсасыны тәшкил едән дөрд үнсүрдән биринә олан
инамынын ифадәсидир. Бизим фикримизчә, даш деталы
Мәммәд Араз поэзијасында бүтөвлүк, вәтәнә, торпаға
бағлылыг, кәрәкли олмаг, вәтәндашлыг мә'наларыны ифадә
едир. Шаир һәтта өзүнү дә милли ше'римизин «даш әскәри»
һесаб едир. Мәммәд Аразын гәләминдән чыхмыш вә мәш-
һур зәрб-мәсәлә чеврилмиш «Вәтән дашы олмајандан олмаз
өлкә вәтәндашы» мисралары дашла Вәтән вә вәтәндашлыг
арасында бәрәбәрлик ишарәси гојмаға кәтириб чыхар-

мышдыр. Сөзүн кениш мәнасында Мәммэд Араз өзү дә Вэтэн дашларынын вэтэндаш тэрәннүмчүсүдүр. Бу күн артыг е'тираф етмэк мүмкүндүр ки, о, бәнзәрсиз әдәби хидмәтлеринә көрә әбәдијјәт газанмаг мәнасында «даш ајаглы, даш әлли» бир инсан-гаја образы сәвијјәсинә жүк-сәлмишдир. Илк ше'р дөфтәри сал дашлар олан Мәммэд Араз милли ше'римизин ән мөһтәшәм, уча вә мөгүрү «вәтән дашыдыр».

Фикримизчә, Мәммэд Араз ше'ринин әсас илһам гајнагларындан бири дә халг шаири Сәмәд Вурғунун јарадычылығы олмушдур. Үмумијјәтлә, 30—60-чы илләр поезијасынын әксәр нүмајәндәләринин ше'рләри С. Вурғунун поетик рүбабы үстүндә көкләнмишдир. Мәммэд Араз да кәнд мәктәбиндә Сәмәд Вурғунун ше'рләрини мүталиә етмиш, Бақыда Азәрбајчан Педагожи Институтунун чоғрафија факүлтәсиндә охујаркән тәләбәләрлә көрүшә кәлән халг шаирини јахындан көрмәк имканы газанмышдыр.

Аз сонра 50-чи илләрин орталарында Сәмәд Вурғуна һәср олунмуш силсилә ше'рләр јазмасы онун бу әдәби мәктәбә бағлылығыны, сәдагәтини ачыг-ашкар нәзәрә чарпдырмышдыр. 1966-чы илдә јазылмыш «Сәмәд Вурғунла сөһбәт» ше'ри артыг тәкчә уstad-шакирд мүнәсибәтләринин ифадәси дејил, халг шаиринин вәфатындан кечән 10 ил әрзиндә «ше'рин хидмәтчиси», «јијәси» сәлаһијјәтләрини өз үзәринә көтүрмәјә сәј кәстәрән јеткин бир гәләм вә илһам саһибинин мүстәгил поетик дүшүнчәләри-дир. Нәтта бундан да 10 ил сонра—1976-чы илдә тамамланмыш «Гајалара јазылан сәс» поемасында да о, «Вурғун булағындан су ичдијини» сәмимијјәтлә е'тираф етмәји өзүнә борч билмишдир. Бүтүн бу мөгамларда Мәммэд Араз тәкчә «чырпысы тәтикдә, одуну дәмдә», олан ата очагынын дејил, һәм дә Сәмәд Вурғунун адыјла бағлы сәнәт очагынын одгорујаны, кешикчисидир. Бунунла белә, 60-чы илләрин икинчи јарысындан е'тибарән Мәммэд Араз өзү дә Сәмәд Вурғундан сонра «ше'римизин хәритәсинин тәзә-

ләшмәсиндән», «ше'римизә тәзә-тәзә јоллар» кәлдијиндән бәһс етмишдир. Бу инкишаф процесин Мәммэд Аразын јарадычылығында да габарыг шәкилдә нәзәрә чарпмагдыр. Јә'ни 30—50-чи илләрин поезијасындакы поетик дөб-дөбә, риторика, заһири тәнтәнә, парылты, тәрәннүм, идеологи хәттә сәдагәт кими галибләшмиш ән'әнәләрин бузу Мәммэд Араз вә онун мәнсуб олдуғу әдәби нәслин истә-дадлы нүмајәндәләринин сә'ји, чәсарәти илә сындырылмышдыр. Әкәр Сәмәд Вурғун јашадығы дөврүн сәрт ганунлары чәрчивәсиндә даһа чох зәфәр јүрушләрини, «никбин әһвали-руһијјәни», гуручулуғ рәшадәтләрини јазмаға мәч-бүри идисә, Мәммэд Араз вә онун тәмсил етдији әдәби нәсл јени шәраитдә инсан мән'әвијјәтинин дәринликләрини, инчә дуғулары, мәнәббәти вә кәдәри, ағры-ачылары гәләмә алмаға имкан тапмышдыр. Бу мәнәда шаирин «Үрә-јимсиз кәлмә јазан дејиләм» мисрасы тәрәннүм поезијасындан дүшүнчә лирикасына кечиди долғун ифадә едр. Бунунла белә бүтөвлүкдә әдәбијјатда һәмнин процесин асанлыгла кетдијини дүшүнмәк сәдәләвһлүк оларды. Тәс-вири вә тәрәннүмдән мән'әвијјәтин кәшфинә кечид сенсор—нашир, мүәллиф — редактор, охучу — јазычы мүнәсибәтләрини әһатә едән чәтин мүбаризәләрдән кечмишдир. Мәммэд Аразын ше'рләриндән бириндә һәмнин дилемма өз әксини ашағыдакы кими тапмышдыр:

Гајтарды редактор лирик ше'рими,
Гајтарды: — Завод јох, фәһлә јох, — дејә.
Заводдан јаздығым кичик ше'рими
Охудум бу ахшам гоншум фәһләјә.

Фәһлә дә гынага тутду ки мәнн,
Бәс һаны лирика, мәнәббәт һаны?
Кәл инди инандыр чап елијәни,
Кәл инди севиндир сән охујаны.

Бах, дүшүнчә лирикасы, мән'әвијјат әдәбијјаты, лирик-психоложи ше'р вә нәср белә чәтин лабиринтләрдән кечиб

кэлмиш, нәһажәт, өзүнү тәсдиг етмишдир. Шаир һәлә 1961-чи илдә сәнәтдә бу јолу тутмағын зәрурилијини бүтөвлүкдә «әсри дујмаг» тәләби кими ирәли сүрмүшдүр:

Бу мәним илк сөзүм, сон сөзүм дејил,
Әсри печә дујдум, елә јазым гој...
Көзәлләр гәлбини гаш-көзүм дејил.
Сада сәтирләрим оғурласын гој.

Сон 20 илдә милли Азәрбајчан ше'ринин ән камил, јад-да галан нүмунәләри «Мәммәд Араз гәләминдән» көјәрмишдир. «Инсан гајалар», «Мәндән өтдү, гардашыма дәјди», «Нобел мукафаты», «Дүнја сәнин, дүнја мәним», «Охујан Тәбриз», «Әлвида, дағлар», «Инсан үрәји», «Ја рәббим, бу дүнја сән гуран дејил», «Ағлама» вә с. ше'рләр мүәјјән мә'нада Мәммәд Аразын гәләм сәрвәти олмагдан чыхыб, үмумилли әдәбијјатын малы олмаг һаггы газанмышдыр.

Башымыза мүсибәтләр кәлдији, күлләләр јағдығы сон илләрдә ән күмраһ, сағлам дүшүнчәли, сәфәрбәрлик вә дәјанәт ашылајан ше'рләр јазмаг Мәммәд Араза нәсиб олмушдур:

Һајгыр көнүл, бундан бетәр чағ һаны,
Инсан јаныр, торпаг јаныр, дағ јаныр.
Бачым, инди ағламаға вахт һаны?
Гардаш дејиб, јурдаш дејиб, ағлама,
Ағламағын јери дејил, ағлама.

Бу, ади ше'р дејил, үмидсизликдән, бәдбинликдән хилас олмаға, мә'нәви дирчәлишә чағырыш һимнидир.

Бу күн Мәммәд Араз милли ше'рдә лирик-романтик вә лирик-психоложи үслубун ән фәдакар дашыјычысыдыр. Сәксәнинчи илләрдән е'тибарән исә Азәрбајчан ше'риндә Мәммәд Аразын мүстәгил поетик мәктәби јаранмагдадыр. Тәхминән 15—20 ил бундан әввәл јарадычылыг аләминә гәдәм гојмуш 70-чи илләр нәсли өз илһамыны һәм дә Мәммәд Араз сәнәтиндән алмышдыр. Һазырда Мәммәд

6

Аразла бағлы әһвалатлардан вә онун ше'рләриндән тәшкил олунмуш рәвәјәт-дастан типли нүмунәләр мејдана чыхмагдадыр. Шаирин «Әлвида, дағлар» ше'ри исә ашыг әдәбијјатынын ән көзәл нүмунәләриндән биринә чеврилмишдир. Мәммәд Араз сәнәти өзүнүн милли-хәлги руһу, аһәнкдарлыг вә мүасирлији илә чоһ асанлыгга халгын мә'нәви сәрвәтинә чеврилмишдир.

Мәммәд Араз тәле шаиридир. О, илк нөвбәдә өз өмрүнү јазмышдыр. Әсл сәнәтин тәбиәти будур. Шаир өзү дәриндән јашадығы дујғу вә дүшүнчәләри, фикир вә изтираблары јазанда даһа тәбии вә сәмими олур. Мәммәд Араз да һәр шејдән чоһ өмүр көјнәјиндән кечирдикләрини гәләмә алмышдыр. Она көрә дә ше'рләри дә тәлеји кими бәнзәрсиздир:

Өз өмрүмү шум еләди өз әлим,
Јазымда күл, пајызымда хәзәлим.
Күндоғандан күнбатана мәнзилем,
Бу да белә бир өмүрдү, јашадым.

Шаирин фәрди тәлеји мәнсуб олдуғу халгын милли-тарихи тәлејинин үзви тәркиб һиссәсидир. Мәммәд Араз өз өмрүнү јаза-јаза өвлады олдуғу халгын вә вәтәнин тәлејинин дә поетик тәрчүманы олмушдур.

О өзүнү ше'рин тәлеји үчүн чавабдәһ сајыр:

Сөз кәрәк ох кечмәз гајадан кечә,
Јохдурса сөзүнүн кәсәри, јазма.
Өзүн севмәјинчә — севилмәјинчә,
Өзкәдән мәнәббәт әсәри јазма.

Мәммәд Араз үрәк шаиридир. Үрәк — шаирин «сөз сүфрәси»дир. Ону «ајағларла палаз кими» атмаг олмаз. Үрәклә јашамаг, сәмими, көврәк, һәссас вә мәрд олмаг инсан вә шаир кими Мәммәд Аразын тәлејидир. Буна көрәдир ки, шаирин «гәлбинин јүкү» бир гатарын јүкүндән ағырдыр. Бурада да үмумиләшдирмә вардыр. Чүнки, һәс-

сас, дугулу бир үрөклө жашамаг һәгиги сәнәткарын јеканә һәјат ме'јары, бөјүк сәнәтин исә башлыча һәрәкәтверичи гүвәсидир:

Еһ, үрәк... Јох, онун нә тәгсири вар,
Әсәбләр үстүндә јер салыр инсан.
Јоллар сикәләнәр, релсләр гырылар.
Бир гәлбин јүкүнү гатара јыгсан.

Бүтөвлүкдә Мәммәд Аразын поезијасы «Үрәк имтаһанындан» кечиб, сынагдан чыхмыш, камил бәдии сәнәтдир.

Азербайчан әдәбијатында поэма жанры да Мәммәд Аразын поемалары илә јени мәрһәләјә чатмышдыр. Инсан мәнәвијатынын дәрин гатларынын поетик кәшфи, фәал вәтәндашлыг мөвгеји бу поемаларын ана хәттидир. Мәммәд Аразын «Үч огул анасы» (1957-чи ил) бәлкә дә Азербайчан әдәбијатында илк лирик-психоложи поемалардан биридир. «Араз ахыр» (1960) поемасында заманын сөзү өзүнүн јүксәк бәдии фәлсәфи әксини тапмышдыр. Шаирин Мәммәд Ибраһим имзасындан Мәммәд Араз тәхәллүсүнә кечиди дә бу әсәрлә бағлыдыр. Чүнки Араз мөвзусунун аз гала гадаған олдуғу илләрдә Араздан поэма јазмагла о, һәм дә «Араз» тәхәллүсүнү гәбул етмәјин мүмкүнлүјүнү санки сынагдан кечирмишдир. «Паслы гылынч» (1964) поемасында шаир мөһтәшәм мөвзулардан ади, садә, һәјати мәтләбләрин ифадәси сәвијәсинә енишишдир. Мәммәд Аразын «Атамын китабы» поемасы исә бөјүк Мирзә Чәлилин «Анамын китабы» әсәриндән сонра милли бирлик вә мәнәви учалыг һаггында јазылмыш ән камил поетик дастандыр. Бүтөвлүкдә өзүнүн ше'р јарадычылыгы илә јанашы, поемалары илә дә Мәммәд Араз сөзүн кениш мәнәсында «Азербайчан дүнјасынын» бәнзәрсиз «Бир дәли Мәчнуну» олдуғуну тәсдиг етмишдир. Әдәбијатымыз бу әсәрләрлә зәнкинләшмиш, нәзәрәчарпачаг сәвијәдә ирәлијә доғру бој атмышдыр.

Мәммәд Аразын поемаларында лирик овгатын өзүнә мәхсус јери вардыр. Шаир тәсвир олунан вәзијәт вә һади-

сәләрин емоционал сәвијәсини артырмаг, образларын характерини, дахили дүнјасыны ачмагдан өтрү лирик рич'әт, бәдии һашијә вә дахили монологдан бачарыгла истифадә етмишдир. «Үч огул анасы» поемасында ганлы-гадалы мүһарибәдә үч оғлуну итирмиш Күлсәнәм гарынын талеји һадисәләрдән чоһ лирик элементләр васитәсилә ачылмышдыр. Шаир лирик дүшүнчәләр һесабына бу әзәбкеш анын әзәмәтли әдәби һәјкәлни учалтмышдыр. Поемада Анаја сһирам јаддагалан лирик мисраларла ифадә олунамушдур:

Бир ана үрәји лајла дејәндә,
Лајлы булулар да јерә енәјди.
Бир ана үрәји һөкм сјләјәндә,
Гранит гајалар мума дөнәјди.

«Атамын китабы» поемасында дастанларда олдуғу кими лирика илә епик әламәтләр нөвбәләшир. Поемадакы бир чоһ лирик рич'әт вә һашијәләр мүстәгил ше'р тәсири бағышлајыр.

Мәммәд Араз һәлә 1966-чы илдә ше'рләриндән бириндә јазмышдыр:

Һәјат гулағымдан бир мәсәл асды,
Сән дә бил, кәрәјин ола бир заман:
Үрәјә кирмәји бачармаг аздыр,
Үрәкдә галмагы бачармалысан.

Өзүнүн 40 иллик јарадычылыгы илә Мәммәд Араз үрәкләрдә јурд-јува, әбәди мәскән салмаг, јашамаг сәәдәтинә говушмушдур. Тәкчә рәсми тәлтифләри — Халг шаири, Әмәкдар инчәсәнәт хадими фәхри адлары, Дөвләт мүкафаты дејил, бәнзәрсиз сәнәтиндәки миллилик, хәлгилик, ән'әнә вә новаторлуғ она үмумхалг мәнәббәти газанмаг һаггы бәхш етмишдир. Она кәрә дә бу күн тәкчә Мәммәд Аразын өзү јох, онун бүтүн охучулары, бүтөвлүкдә Азәр-

бајчан халгы үрәклә, алын ачыглыгы илә сәсини шаирин
сәсинә гатыб дејә биләр ки:

Чох тозанаг атлыны тәмкин атынла кечдим,
Сал боған дәрәләри бир мәрд гадынла кечдим.
Бүтүн кечилмәзлији, Вәтән, адынла кечдим.
Ҡагын вар Мәммәд Араз,
Ҡагын вар јашамаға!

Лирика — үлвелик, инчәлик, мүдриклик вә камиллик-
дир. Инанырыг ки, өмрүнүн мүдрик чағында Мәммәд Ара-
зын охучуларла јени көрүшү онлара нәчиб, үлви дүјгулар
бәхш едәчәк, мә'нәви сафлыға вә камиллијә чағырачагдыр.

ИСА ҺӘБИБӘЈЛИ
филолоқија елмләри намизәди, досент

МӘНИ ШЕ'РИМДӘ КӘЗ...

ОХУЧУЈА МӘҚТУБ

Узагдан-узаға хошуна кәлсәм,
Мәни диндирмәјә тәләсмә һәлә,
Танымаг истәсэн мәни, эзәл сән
Таныш ол бу кичик нәгмәләримлә.

Онда мәһәббәтим, онда нифрәтим
Әллә варагланар, көзлә охунар.
Орда һәм үрәкдән күлмәк адәтим,
Һәм үздән кәдәрли көрүнмәјим вар.

Бирдән тәбәссүмүм алдадар сәни,
Еһтирам наминә үзүнә күлләм.
Бәлкә үрәјимдән кәлиб кечәни
Күлушлә, нахышла ачан дејиләм?

Мәни — ше'римдә кәз бир инсан кими,
Гәлбимдә нә варса она демишәм,
Анадан-бачыдан кизләтдијими
Қағыздан, гәләмдән кизләтмәмишәм...

Көзүндә јанмајым бир улдуз кими,
Кәлиб кеч јанымдан сәссиз-сәмирсиз.
Ачыб вараглары гапымыз кими
Көрүшәк сәтирләр арасында биз.

Элэниб тоз олсун гэлбимин вары,
Вэтэнсиз дил ачса бир кичик јазым;
Мэни тэмәнналы эл сыхмалары,
Сэни курултулу сэс алдатмасын.

Асан кечидлэри ал эллэримдэн,
Јүрүшлэр күч версин шаир голуна.
Өнүмдэ учрумлар, дэрэлэр ач сэн
Јолум бэнзэјирсэ дәмир јолуна ..

Бу мэним илк сөзүм, сон сөзүм дејил,
Эсри нечэ дүјдум, елә јазым гој...
Көзэллэр гэлбини гаш-көзүм дејил,
Садэ сәтирлэрим огурласын гәј.

Тикилэн биналар — јазылан эсэр.
Үрэк мүһэндисдир, гэлэм дә бәнна.
Охучу гэлбиндэн кэлэн тәбриклэр
Биринчи нахышдыр, бэзэкдир она.

Узагдан-узаға хошуна кэлсэм,
Мэни диндирмәјэ тэләсмә һәлә.
Танымаг истәсэн, мэни, эзэл сэн
Таныш ол бу кичик нәғмәлэримлә...

ИЛҺАМЫМ

Худу Мәммәдова

Јенә дағ дөшүндә дәнэрләнди гар,
Јенә зирвэлэрин һәсрәтиндә гал,
Сел гопду, дәрәјә дүшдү галмагал...
Бир очаг башында бир исинмәсәк
Сэн кимә кәрәксән,
Мән кимә кәрәк?.

Шимшәк јелкәнинә гошулу анлар,
Көј бизи јаманлар, јер бизи данлар.
Көрүм ајылмаја кеч ајыланлар...
Долулар гырымлы, дашлар дөјәнәк...
Сэн кимә кәрәксән,
Мән кимә кәрәк?.

Бах донгар дэвәнин сәбәт јүкүнә,
Бәнзәјир ичи бош шөһрәт јүкүнә.
Өмүр карванынын сәнәт јүкүнә
Бир-ики тејрәтли сөз јүкләмәсәк
Сэн кимә кәрәксән,
Мән кимә кәрәк?.

Тарих гајаларда јазы галырмы?
Чоху чохдан итиб, азы галырмы?
Дағ өз дурушундан разы галырмы?
Јалан-јарғанлара нағыл сөјләсәк
Сэн кимә кәрәксән,
Мән кимә кәрәк?.

Бу дағлар гардашым, бу чајлар бачым,
Өзүндән кәлмәјән өзүндән гачыр.
Заман гапымызда элиндә гајчы...
Һәр ади өлчүјә, үлкүјә кәлсәк
Сэн кимә кәрәксән,
Мән кимә кәрәк?.

Кечәк дэрэлэрин боғанағындан,
Кечәк долајларын доғанағындан,
Күнәшин зирвәдә доған анындан
Нур алыб, бу јурда сәпәләмәсәк
Сэн кимә кәрәксән,
Мән кимә кәрәк?.

СЭБА ЈЕЛИ

«Нә жанар кимсә мәнә атәши-дилдән өзкә,
Нә ачар кимсә гапым бади-сәбадан гејри».

Фүзули

Сөзүн сөһринә бах, гүдрәтинә бах.
Бир һејкәлә дөндүм өз јеримдә мән.
Беләчә бир мисра дејәјдим анчаг
Јүз ил јазачағым әсәримдә мән.

Кечирмиш сәнәтин имтаһанындан
Дөрд јүз баһар ону, дөрд јүз гыш ону.
Бир ана торпағын үрәк ганындан
Ган алан бир үрәк јаратмыш ону.

Бир анлыг дөрд әср гајытдым кери,
Синәмдә очаглар галанды, шаир.
Фикрим доландыгча ағыр илләри,
Каннат башыма доланды, шаир.

Көрүрәм өзүнү пәрванә сајыб,
Башына доланыб јананлар да вар.
Сәнин хәзинәндән сөз оғурлајыб,
Сәнин сәнәтини дананлар да вар.

Көрүрәм үстүнә даш јағыр белә,
Фәгәт көз гырпмадан отурмусан сән.
Чүнки сөз охунла, сөз атәшинлә
Фәләјин дамыны учурмусан сән.

Кәлдим баш әјмәјә өнүндә мән дә,
Гаршыма каһ боран, каһ туфан чыхыр.
Нәдәнсә, шаирим, адын кәләндә
Чох шаирин ады јадымдан чыхыр.

Де нијә тәнһасан, де нијә тәксән?
Солтанлар тахтындан шикајәтин вар.
Бир тәнһа асланын нә'рәси бә'зән
Мешәләр титрәдәр, дағлар учуар.

Сән ки, мөһвәрисән сөз дүнјасынын,
Гәлбинә бир һәмдәм дүнјамы јохдур?
Сөјлә, бир ашигин көнүл јасыны
Бахышы дағыдан Лејламы јохдур?

Ғаны вәфалы јар, севдалы чанан?
Нијә бир һәмдәмин јохунду сәнин?
Бәлкә күләк дејил гапыны ачан,
Евинә сығмајан аһынды сәнин?

Шөһрәтин дүшдүкчә обаја, елә,
Заман варлығыны сыхыр, шаирим.
Беләдир, һәмишә ағыр зәлзәлә
Ән уча дағлары јыхыр, шаирим.

Севән үрәкләрә ешгин нур сачыр,
Чичәкләр күлүмсәр күнәш доғанда.
Сәндән ше'р јазыр, сәндән сөз ачыр
Сәни охујан да, охумајан да.

Одла үзә чыхыб синәјин вары,
Бир дағсан, вулканлар јаныр чанында.
Көзләриндән чыхан гығылчымлары
Көјләр улдуз едиб кәһкәшанында.

Де нијә тәнһасан, де нијә тәксән?
Туфанлардыр аһын, чајлардыр ганын.
Билмирдин өмүрлүк өмр едәчәксән
Гәлбиндә анамыз Азәрбајчанын...

Сән дә, сәба јели, бу күндән сәс ал,
Дил ачма о күнүн кәдәри кими.
Нечә үрәкләрдә өзүнә јурд сал
О бөјүк шаирин әсәри кими.

Сөјлә, сәба јели, һәр әсәндә сән
Она дәрд кәтирдин, илһам кәтирдин?
Нечә јол булуддан, көјдән, күнәшдән
О сөз күнәшинә салам кәтирдин?

Сөјлә булуд кими тутулан заман
Көзүндән сел кәлән көрдүнмү ону?
Көј кими кишнәјән, неј кими јанан,
Сап кими инчәлән көрдүнмү ону?

Күнәш дә үзүндән гәм јаға-јаға
Јаздымы көјләрә о өлән күнү?
Сөзү үрәкләрә, өзү торпаға,
Сәси күләкләрә верилән күнү.

Гәлбимдә бир нәғмә дил ачды јенә,
Ај елләр, бир севда нәғмәсидир о.
Ачын гапылары сәба јелинә,
Ачын, Фүзулинин нәфәсидир о...

1958

ДУНЈА ДҮЗӘЛМИР КИ, ДҮЗӘЛМИР, БАБА!

АЈАҒА ДУР, АЗӘРБАЈЧАН!

Нә јатмысан гоча вулкан, сәнинләјәм!
Ајаға дур, Азәрбајчан, сәнинләјәм!
Сәндән гејри биз һәр шеји бөлә биллик,
Сәндән гејри биз һамымыз өлә биллик.
Бу, Шәһријар һарајыдыр,
Бу, Бәхтијар һарајыдыр.
Ајаға дур, Азәрбајчан!
Буну сәнә заман дејир,
Мәзарындан баш галдыран бабан дејир:
— Нәр оғлу нәр, сәнинләјәм!
Сәнинләјәм, силаһ тутан,
Күлүнк тутан, јаба тутан,
Кәсөј тутан, нишанлы әр, сәнинләјәм!
Сәнинләјәм, гыз атасы,
Һаны нә'рән, һаны сәсин?
Һаны андын?
Јохса сән дә јатмышлара, батмышлара,
Гејрәтини сатмышлара хырдаландын?
Көзүнү сил, Вәтән оғлу, ајаға галх!
Үфүгүнә бир јахшы бах,
Сәрһәддинә бир јахшы бах,
Сәрһәддинин кәмәндиңә бир јахшы бах!
Дур, ичиндә горхуну боғ,
Өлүмүңдә галымыңы ајырмәлә,

Дур, ичиндэн довшаны гов,
Дур, өзүнү бозгурд елэ!
Варым-јохум, сәнинләјәм,
Азым-чохум, сәнинләјәм,
Ширин јухум, сәнинләјәм,
Јыхын мәни сөз атындан, —
Атын мәни танк алтына.
Эзин мәни хынчым-хынчым,
Кәсмир әкәр сөз гылынчым.
Дидин мәни дидим-дидим,
Атын мәни танк алтына,
Габатдакы бир көрпәни хилас едим.
Нечә сәни, нечә мәни хилас едим.
Сәнинләјәм, сөзү гәмли,
Өзү дәмли рәһбәр адам!
1918-дә вурушурду,
Данышмырды рәнчбәр атан,
Рәнчбәр атам!
Ојат бизи, еј Јарадан: сәнинләјәм!
Ја бирмәррә јатырт бизи,
Ја бирмәррә ојат бизи,
Ја јенидән јарат бизи!
Еј Јарадан сәнинләјәм!
Сәнинләјәм, јатмыш вулкан,
Сәнинләјәм!
Ајаға дур, Азәрбајчан,
Сәнинләјәм!..

Бакы, 19 март 1992

БЕЛӘ ДҮНЈАНЫН...

М. Мүшфигин хатирәсинә

Сөз вердим, сөз адлы дәфинә верә,
Тәк бирчә өлүмсүз гәринә верә,
Умдум нә верди ки, күсдүм нә верә,
Мән белә дүнјанын нәјиндән күсүм?

Итириб өзүндә өзүнү дүнја,
Тојларын, јасларын өзүлү дүнја...
Әлим әтәјиндән үзүлү дүнја...
Мән белә дүнјанын нәјиндән күсүм?

Өмрүнә вај салар, вајдан утанмаз,
Сач јолуб һај салар, һајдан утанмаз,
Күнәшдән утанмаз, Ајдан утанмаз,
Мән белә дүнјанын нәјиндән күсүм?

Чајды, дәһнәсиндә хырсыз әждаһа,
Кечәси саламат чыхмаз сабаһа.
Ити базарында атындан баһа,
Мән белә дүнјанын нәјиндән күсүм?

Дағ олсан, истәсә голунда сахлар,
Бүкүб бир һөрүмчәк торунда сахлар,
Јүз иллик одуну горунда сахлар,
Мән белә дүнјанын нәјиндән күсүм?

Бир көзү ишыгды, бир көзү бузду,
Мәкирли гадынды, күлчөһрә гызды,
Һәлимди, көврәкди, сәртди, гудузду...
Мән белә дүнјанын нәјиндән күсүм?

Башынын алтына јастыг гојанлар,
Ајағнын алтына гумбара гојду.
Наданлар бу јурду гумара гојду,
Мән белә дүнјанын нәјиндән күсүм?

Олсан өз һаггынын көләси белә,
Әри өз ичиндә, өләзи белә,
Ондан инчијәнин беләси белә...
Мән белә дүнјанын нәјиндән күсүм?

ДУНЈА СЭНИН, ДУНЈА МЭНИМ...

Бир талејин ојунунда чүтләнмиш зэрик,
Јүз ил гоша атылсаг да гоша дүшмэрик.
Бир зэртэннин ишыгына милјонлар шэрик,
Дунја сэнин,
дунја мэним,
дунја неч кимин...

Чеврэсиндэн чыхса экэр севда фырфыран,
Бир үмидин этэјиндэн тутуб да фырлан.
Ешидирсэн: пычылдајыр јыхылан, дуран:
Дунја сэнин,
дунја мэним,
дунја неч кимин.

Бу кет-кэллэр базарына дэвэди дунја,
Бу өмүр-күн нахышына нэвэди дунја.
Эбэдијэ гәһ-гәһ чэкэр эбэди дунја,
Дунја сэнин,
дунја мэним,
дунја неч кимин.

Ајаг сахла, дөврэнэ бах өтэри белэ,
Мин иллэрдир Араз белэ, Гәкәри белэ.
Ахшамларын, сәһэрләрин тәкәри белэ,
Дунја сэнин,
дунја мэним,
дунја неч кимин...

Күлүнчлэрэ күлүнч кэлән бу ада күлдүм,
Јүјөнинэ нәр әл јетән бу ата күлдүм.
Мән өзүмлэ ојнадығым шахмата күлдүм...
Дунја сэнин,
дунја мэним,
дунја неч кимин...

Мај—ијул, 1976

ЈА РӘББИМ, БУ ДУНЈА СӘН ГУРАН ДЕЈИЛ

Инсандан инсана көрпүмүз сыныб,
Ја рәббим, намымыз сәнә сыгыныб.
Өзүнү өзүндә итириб инсан,
Дидишмә дишлэри битириб инсан.
Ичдији зәһәрдир, гусдуғу зәһәр,
Гәһәри бәһәрдир, бәһәри гәһәр.
Ја рәббим, бизлэрә гајтар бизлэри,
Шејтан гулағында ахтар бизлэри,
Тәләси јохларын чәләси ишлэк;
Чәләси јохларын тәләси ишлэк;
Чапарлыг истәсәк — јолумуз кәсик,
Гылынча әл атсаг — голумуз кәсик.
Ја рәббим, әл ачдыг тут әлимиздән,
Чыхмасын бу доғма јурд әлимиздән.
Сән бизи кичикләр кининдән гору,
Фил тутур, шир тутур һөрүмчөк тору.
Ја рәббим, адилсэн, һифз елә бизи,
Һалал очаглара үзв елә бизи,
Көр һарда, көр нечә Мәчнунуг һәлә,
Гәбир газмағынан мәшғулуғ һәлә;
Күлүнк дә бизимди, торпаг да бизим.
Батмыш да, јатмыш да, ојаг да бизим.
Јаланы туш елә өз үнванына.
Өзүн чәк һаһаггы һагг диванына.
Һәлә мүркүлүјүк, хејли мүркүлү,
Зурналы, гаваллы, нејли-мүркүлү.
Һәлә өз ичиндә батанымыз чох,
Дүшмән лајласына јатанымыз чох.
Һәлә голтуглара сыған нә гәдәр.
Һәлә төкүләни јыған нә гәдәр.
Јолу чох кенишдир кедәр-кәлмәзинн,
Ағлымыз бу јолла кәлсин-кәлмәсинн?

Бу кәлиш нә кәлиш,
Бәллисә сону?
Бу кедиш нә кедиш?
Ким говур ону?
Ja рәббим, хәлбирлә ловға «мәнләри»,
Әләжиб совур да бөлүнәнләри,
Дағлыја, дүзлүжә бөлүнәнләри.
Кечир әләжиндән ловға «мәнләри»,
Кечир бөлүнмәклә өјүнәнләри.
Чохлуға сәдд олан «азлыгы» учур,
Чохлуғу азлыгын үзәриндә гур.
Кимдир гыл верәни фәндкир азларын?
Кимдир јараданы јарамазларын?
Әһдини чәһдинә киров гојанлар?
Адыны демәјәк, дејәк ки, «онлар»...
Кәлир гулағыма бир сәс дәриндән:
Гору сән өзүнү һәндәвәриндән.
Бир динлә заманын севдији сәси:
Түлкү гаггылтысы, гурд мәләртиси...
Ja рәббим, сән гајтар бизи бизләрә,
Чала боз күнләри ағ күндүзләрә,
Нә гәдәр итик вар, —
Мин артыг тапан,
Нахырсыз нахырчы, сүрүсүз чобан,
Гарышыб: халг кимди,
Халгы чапан ким.
Ишыг пәјлајан ким, ишыг гапан ким...
Бу нечә јухуду... ајылмаг олмур,
Гачаны говандан ајырмаг олмур...
Нә гәдәр гачачаг бу гачан јазыг?
Нә гәдәр говачаг бу гован јазыг?
Она «гач» дејибләр — гачыр беләчә,
Буна «тут» дејибләр — говур беләчә...
Ja рәббим, мән сәнә оланы дедим,
Азачыг јадымда галаны дедим.
Бизә галмајачаг нә бизә галса,

Дағ даға говушса, дүз дүзә галса
Галан дәрдимизи јүкләсәк әкәр,
Кәл олса, нәр олса — гәдди эјиләр,
Ja рәббим, арабир дүш јанымыза,
Арабир өлчү гој вичданымыза.
Һарда динимиз вар,
Иманымыз јох,
Имана кәлмәјә күманымыз јох,
Кәлсән туфанла кәл,
Туфанла гајыт,
Бу јери, бу јурду саһманла, гајыт...
Ja рәббим, бу дүнја сән гуран дејил,
Гудурған сән көрән гудурған дејил.
Инди гудуранын алтында јатыр...
Инди гудурғанлар узун өмүрлү,
Мејмунлар јенә дә ағачда јатыр,
Фағырлар јенә дә гузу өмүрлү...
Ja рәббим, бу дүнја сән көрән дејил.
Бу сәдләр, сәрһәдләр сән һөрән дејил.
Адыны, сојуну дәјиш дүнјанын,
Одуну, сујуну дәјиш дүнјанын,
Јолуну, јөнүнү дәјиш дүнјанын.
Ja рәббим, бу дүнја сән гуран дејил,
Фәзада јерини дәјиш дүнјанын...

ДУНЈА ДҮЗӘЛМИР

Өмүр дә түкәнир, сөз дә түкәнир,
Башымын алтындан јастыг да гачыр,
Әлләрдир учуран әлләр тикәни,
Чөлүлдән јаз гачыр, јазлыг да гачыр,
Дүнја дүзәлмир ки, дүзәлмир, баба!

1961

Кимдәнсә тез дуруб кимин ушағы,
Итинә даш атыб беш жүз ил габаг.
Кимин дәјирманы кимдән ашағы...
Бунлары јериндә ким отурдачаг?!
Дүнја дүзәлмир ки, дүзәлмир, баба!

Тәрәфсиз тәрәфдә дүз оглу дүзләр!
Тәрәфкир тәрәфдә силаһ, ган-гада;
Чајыны итирән мави дәнизләр
Чырпыныб боғулур көз габағында,
Дүнја дүзәлмир ки, дүзәлмир, баба!

Киминсә дүнәни гәбирсиз галыб,
Котанчы бабасы дәмисиз галыб,
Көрүкчү атасы көмүрсүз галыб,
Хәмрәси, урвасы хәмирсиз галыб.
Дүнја дүзәлмир ки, дүзәлмир, баба!

Мән тәкдим, чүт олдум; тәкләндим јенә,
Өзүм жүк чәкәнәм, өзүм дә жүкәм.
Бахсам «дөз» дејәнә, «дөз» дејиләнә,
Ағзымдан гапылар өз һалал тикәм.
Дүнја дүзәлмир ки, дүзәлмир, баба!

Кедир јал давасы, сүмүк давасы,
Кедир вурһавурла чәпик давасы,
Кедир милјончунун гәпик давасы,
Чүрүк фикирләрин чүрүк давасы...
Дүнја дүзәлмир ки, дүзәлмир, баба!

«Мәнәм» дејәнләрин мәни көрүнмүр,
Әли тәтикдәләр өзү һәдәфдә.
Азмыш ағылларын чәни көрүнмүр,
Итмиш, итирилмиш башлар кәләфдә,
Дүнја дүзәлмир ки, дүзәлмир, баба!

Һәлә бу дүнјанын гејлү-галы чох,
Билмәм зәһәри чох, јохса балы чох,
Чох вердим өзүмә бу суалы, чох:
Әрзин наданындан ағсаггалы чох!
Бәс нијә бу дүнја дүзәлмир, баба?!

«НИШАНЧЫ ӨЗҮМҮЗ, ҺӘДӘФ ӨЗҮМҮЗ»

Бөјүк Сабир дәмшкән

Горхум јох һеч нәдән, горхум вар һаггдан,
Горхурам һагг бизә арха чевирә,
Халг өз гәзәбини кизләдә халгдан,
Халг өз гәзәбини халга чевирә,
Биз нијә бу күнә дүшдүк, ај дәдә?

Бәс һаны јурддашлар атасы өлкәм?
Биз күмүш дәнизләр саһили идик.
Сөзүмүз вар иди өткәмдән өткәм,
Биз гызыл тахт-тач саһиби идик.
Биз нијә бу күнә дүшдүк, ај дәдә?

Күлшәни паж умур бир күл әкмәјән,
Белә дүнјакирә дүнја аз олар,
Өмрүндә ајағы јерә дәјмәјән
Јер қәзир, јер гура, јерлибаз ола,
Биз нијә бу күнә дүшдүк, ај дәдә?

Тамаһ вар дашкәсэн мишардан ити,
Көдән вар — бир гара јарғандан дәрин,
Доғру да, јалан да бир шумда битир,
Ә'ласы тез солур јахшы күнләрин,
Биз нијә бу күнә дүшдүк, ај дәдә?

Дуру көјүмүзэ ким күл атды, ким?
Ким һагга узанан эллэри кэсди?
Бабалар гэбринэ баш эҗиб дејим:
Бизим дүнэнимиз өрнэкди, дэрсди.
Биз нијэ бу күнэ дүшдүк, ај дэдэ?

Һардаса Танрыја ағ олдуғ јэгин,
Һардаса шејтаны баша чыхартдығ.
Һардаса јүкүнэ јүк олдуғ гэмин,
Һардаса дүз јолу даша чыхартдығ.
Биз нијэ бу күнэ дүшдүк, ај дэдэ?

Сән чохдан демишдин: «күч сајда дејил,
Јығма дүз тэрэфэ дүз олмајаны.»
Бу инди чохиллик дөјүшдү, дејим:
Сечэк «биз» оландан «биз» олмајаны,
Биз нијэ бу күнэ дүшдүк, ај дэдэ?

«Нишанчы өзүмүз, һэдэф өзүмүз»...
Белэсэ... чүрүмүш дирэјик белэ,
Бир сүфрэ башында ики сөзүмүз
Бир ола билмирсэ, та нэјик белэ?..
Биз нијэ бу күнэ дүшдүк, ај дэдэ?

БУ МИЛЛЭТИН ДЭРДИ-СЭРИ...

Нәһрләри дөндәр белэ һагга сары,
Һагг гапысын ачмыр, атам һагг ачары,
Иманынла, күманынла һагга сарын,
Бу милләтин дәрди-сәри мин шахәли.

Һөкмү бирчә: јүз нијјәтин, мин нијјәтин,
Асан јолла асан јола чыхмағ чәтин;
Сајғысы чох, гајғысы чох бу милләтин;
Бу милләтин дәрди-сәри мин шахәли.

Танрым, мәни туш еләмә сатгына, туш;
О, милләти шөһрәтинә Киров гојмуш,
Һеч көрмәдим ган төкәни ганнан дојмуш,
Бу милләтин дәрди-сәри мин шахәли.

Өзү һаким, өзү душтағ өз ичиндә,
Гызыл сөзү итир паслы сөз ичиндә,
Милјонлары сел ағзында, тоз ичиндә,
Бу милләтин дәрди-сәри мин шахәли.

Көзкөрәти тахтдан салыр эјри дүзү,
Эјри гәләм, эјри фикир, эјри дүзүм,
Бу дүзләрдә дүзлүк өзү эјди дүзү,
Бу милләтин дәрди-сәри мин шахәли.

Бу беләчә ичимиздән кәлән сәсди,
Бу беләчә јолумуза чыхан дэрсди;
Дүшмән әли әлимизлә бизи кәсди;
Бу милләтин дәрди-сәри мин шахәли...

Дағ Аранда, Аран дағда олан јердә,
Јурдаш адлы јурд дағыдан олан јердә,
Беш кедәндән ашағыда олан јердә
Бу милләтин дәрди-сәри мин шахәли...

1992

АТА МИЛЛЭТ, АНА МИЛЛЭТ, АҒЛАМА

Пәнчәрәни күләк дөјүб ағласа,
Ејванына гушлар гонуб ағласа,
Үрәјини күләк јонуб ағласа,
Ичиндә јан, ағы дејиб ағлама,
Ағламағын јери дејил, ағлама.

Бу дөјүшдү, эзилән вар, эзән вар,
Өлүм һөкмү голтуғунда кәзән вар,

Бурда «бизик», нэ «мэн» вардыр, нэ
«сэн» вар,
Јох аглама, ана миллэт, аглама,
Горхурам ки, сына миллэт, аглама!

Најгыр, көнүл, бундан бетэр чағ һаны?
Инсан јаныр, торпағ јаныр, дағ јаныр!
Бачым, инди агламаға вахт һаны?
Гардаш дејиб, јурддаш дејиб, аглама!
Агламағын јери дејил, аглама.

Әјилмәкдир агламағын тәрс үзү,
Дәрди дартыб үзмәјәни дәрд үзүр.
Ағлајаны тез дә тапыр дәрд-һүзүр,
Бәлкә танры белә јазыб, аглама,
Сәсини боғ, миллэт гызы, аглама!

Бу торпағын сон гурбаны мән олсам,
Өз одунда јаныб күлә тән олсам,
Елдән өтән күлләләрә дән олсам,
Ата миллэт, оғул дејиб, аглама!
Агламағын јери дејил, аглама!

1993

НЕЧӘ ЈАШАДЫМСА

Һеч нә галмајачағ, билирәм, һеч нә,
Нә шөһрәт чәләнки, нә шөһрәт тачы.
Вида дејәчәјәм Вәтән мүлкүнә,
Көзләри јумулу, әлләри ачығ.

Нә әкди, нә дәрди шаир әлләрим?
Көзләрим јумулу кетмәјим һағды,
Бәлкә, көрдүјүмә шаһид әлләрим
Ојуб көзләримни ојадачағды.

Сәһәрлә көз ачдым, ашамла батдым,
Шах дурдум гәһрәман һејкәли кими.
Дүнјаја көзләри јумулу бахдым,
Дүнјаны көрмәдим, көрмәли кими.

Һеч нә галмајачағ, билирәм буну,
Итсә нә фәрғи вар,
Галса нә фәрғи.
Бир өмрүн нә дәмдә пуч олдуғуну
Анлајан олмады... олса, нә фәрғи?

Һәр «мәним» дедијим мәнимми, — Чәтин!
Јүз ара, мин ахтар... писи мәнимдир.
Дүнја очағында бишән не'мәтин
Түстүсү мәнимдир, һиси мәнимдир.

Ахмағлар еләчә ахмағ галачағ,
Онлар да баиси: көз јуммағымын;
Мәнә дүјүнүнү ачмағ галачағ
Јалан јумағынын, дүз јумағынын.

Мән алыб сатмадым сабаһларымы,
Нәјәмсә, сән мәни онда да ара.
Кизләдиб көзүмдә күнаһларымы
Көз јуман олмадым көз јуманлара.

Бир үрәк — Вәтәним, бир үрәк — Өлкәм,
Нә пислик таныды, нә кин, нә ачығ.
Нечә јашадымса, елә дә өлләм:
Көзләри јумулу, әлләри ачығ...

БУ МИЛЛӘТӘ НӘ ВЕРДИК КИ?..

Бу милләтә нә вердик ки?
Кимсә гапды зијасыны,

Кимсә позду сырасыны,
Дузла јудуг јарасыны,
Хөрәжинә дуз вермәдик.

Бу милләтә нә вердик ки?
Инамыны нохталадыг,
Инадыны ахталадыг,
Вар-јохуну гармаладыг,
Бир чейнәм саггыз вермәдик.

Бу милләтә нә вердик ки?
Ҡалал тикә гәндди, — дедик,
Јохсулуна дәрдли, — дедик,
Қасыбына мәрдди, — дедик,
Мәрд қасыба гыз вермәдик.

Бу милләтә нә вердик ки?
Чијнинә миндик, — өјрәшди,
Бир диллә мин дил өјрәндик,
Нечә фәнди-фе'л өјрәндик,
Милјон алдыг, јүз вермәдик.

Бу милләтә нә вердик ки?
Биз сәһв етдик, батды гана
Милләт ата, милләт ана,
Иллачы галсын бир јана,
Дәрди дә учуз вермәдик.

Бу милләтә нә вердик ки?
Бу милләтин сәбри бөјүк,
Дөзүр: дөзүм һәддинәчән,
Дөзүр: дөзүм сәддинәчән,
Дөзүр: дөзүм хәттинәчән...
Сонра...Сонра гара туфан олур...
Сонра гуллар дүнјасынын
Иттиһамы јаман олур!..

* * *

Шәһидләрин чоху мәрдләр,
Намәрдләр артыр, ај Аллах!
Нә сәнә сәсим-һарајым,
Нә әлим чатыр, ај Аллах!

Һа говса да қағыз-гәләм,
Һәмдәмимди бу дәрә-әләм,
Өз ичимдә өз зәлзәләм
Ајыгча јатыр, ај Аллах!

Көнүл бөјлә дидәр кими?
Дидәр гәсди, дидәр кини.
Һагг јолунда дидәркини
Һаггына јетир, ај Аллах!

Мән кедәрки, әләм галыр,
Бағры јаныг ләләм галыр.
Дүнја дүјмаз нәләм галыр;
Намәрдләр артыр, ај Аллах!

Һаны? — дедим дүнја мәним?
Дүнја мәним, говға мәним.
Дәрја мәним, далға мәним...
Өз кәним батыр, ај Аллах!

1993

ЈАШАДЫМ

Өз өмрүмү шум еләди өз әлим,
Јазында күл, пајызында хәзәлим,
Күндоғандан күнбатана мәнзиллим,
Бу да белә бир өмүрдү, јашадым.

1993

Зарымаға өмүр дежиб, аглама,
Һәр өлүмә өлүм дежиб, аглама,
Тале дөжүб, һаглы дөжүб, аглама;
Бу да белә бир өмүрдү, јашадым.

Оғлун јохду — сонун јохду, дедиләр,
Сағын јохду — солун јохду, дедиләр,
Одун бојда сујун јохду, дедиләр
Бу да белә бир өмүрдү, јашадым.

Кан өзүмү өзүм говдум, јорулдум,
Өз дигтәмин бујруғуна гул олдум.
Вәтән көјү көјлүјүндә дурулдум.
Бу да белә бир өмүрдү, јашадым.

Зирвәдәки әл чатмајан гала мән,
Әтәкдәки синә — чығыр, тала мән,
Худафәрин һарајындан галан мән.
Бу да белә бир өмүрдү, јашадым.

Очаг олдум, очаг дашы олмадым,
Һәр чалаја ахан нашы олмадым,
Аразымла јол јолдашы олмадым,
Бу да белә бир өмүрдү, јашадым.

МӘН КЕТСӘМ...

Мән кетсәм, дәрәләр, дағлар галачаг,
Мешәләр, чәмәнләр, бағлар галачаг.
Булуллар галачаг, ағлар галачаг.
Еј мәним јашамаг, јазмаг һәвәсим,
Тәк сәни өзүмлә апарасыјам.

Дырман зирвәләрә јел ганадында,
Төкүл дәннзләрә сел ганадында.
Бир ағы, бајаты, дил ганадында
Бир јува гурмасан, ај гуру сәсим,
Мән сәни өзүмлә апарасыјам.

Һәлә учгунлара инди танышам,
Сыныг гајалары јамамамышам.
Һәлә нә әрким вар белә данышам:
Вәтән дашларына дүшмәјән әксим,
Мән сәни өзүмлә апарасыјам.

Нә дүз демәмисән, дүзүнү де ки...
Бу торпаг ағартсын үзүнү, де ки...
Дүнјаја сонунчу сөзүнү де ки,
Еј гардаш гәләмим, десәм-демәсәм,
Мән сәни өзүмлә апарасыјам.

1969—1970

МӘММӘД АСЛАНА

Гардаш, дүзүмүнүн әсирн олдум,
Хәбәрим олмады өзүмдән мәним.
Сәнин чичәјинә, күлүнә бахдым,
Мин јарпаг төкүлдү сөзүмдән мәним.

Көнүл ајрылмајыр һача кәдикдән,
Бахышы, дурушу көһнә әликдән.
Һәрдәнбир хәбәр вер о көһнәликдән:
О дағларда итән изимдән мәним.

Бәхтимә бир јазы гуруму дәјди,
Тахтыма ики әл ғырымы дәјди,
Көзүмә бир Араз шырымы дәјди,
Јүз Араз төкүлдү көзүмдән мәним.

Нэ гэдэр дүнэним чај-чај ичилди,
Дағым дөјөчлэнди, тәпәм кичилди,
Нечэ кэнд бичилди, шәһәр бичилди,
Тәјланыб дашынды дүзүмдән мөним.

Достлар сүфрәсиндә дојмазам, ачам,
Ријалар дашындан көз ачдым һачан?
Тә'рифләр аз чыхды — топуғумачан,
Тәнгидләр дајанды дизимдән мөним.

Дағ өмрүмү гыш әритди, јаз јыхды,
Дәрдим кечән јоллар јазыг-јазыгды,
Десәм дилим јанар, дилим јазыгды,
Демәсәм дујмазлар үзүмдән мөним.

Мәп илләр дәнијәм, илләр — дәнимди,
Илләрә гәнимәм, илләр — гәнимди,
Бу Азәр торпағы сон кәфәнимди,
Дојмарам бу гара безимдән мөним.

1967

ӘКӘР МӘН ӨЗҮМЛӘ ҮЗ-ҮЗӘ КӘЛСӘМ...

Бу дүнјада, о дүнјада, һардаса бир күк
Икиләшир, өзү илә үзләшир инсан.
Бир јахшы бах: нәји чатмыр бүтөвлүүјүнүн?
Кәрәк өзүн өз гаршында утанмајасан.

Күнү сабаһ мән өзүмлә үз-үзә кәлсәм,
Мәни мәнлә үзләширән гүввәдир — һагдан.
Икилијә бир тел олса икичә кәлмәм
Горхум јохду бу сынагдан, бу олачагдан.

Илк бахышдан танымасаг бир-биримизи,
Орталыгда ат ојнадар вичданы јанан!

Биз әкмәсәк, биз дәрмәсәк бирлијимизи
Јаланымыз доғру олар,
Доғрумуз јалан.

Бир сәс дејир:
«Ајыг ол ки, сүрүшкәндир әсрин ашрымы,
Һәр ағры да, һәр ләззәт дә сәнинди, анчаг
Бу әмәллә, әлин бирчә дүјүн ачдымы...
Удсан, гуру сәс ударсан гуру әданла.

Бу күнүндән сабаһына нә дартыр кәмин,
Бирчә беллик су ачдынмы гурумуш арха,
Гафасына чәтин сыға ағылдан кәмин:
Бәд әмәлдән учрум галыр, ағылдан арха».

Гәбаһәти ејниләрди чох үзләшәнләр,
Наданлары туташдырыб зөвг алан азмы?
Бир ајынын мәшги илә галиб чыхса шәр,
Буну јалныз шәрәфсизләр алгышламазмы?

Е'тирафдыр е'тибарын бүнөврә дашы,
Ичимиздә бечә верән күвәди, гурдду,
Бир јаланчы һејкәли вар һәр аддымбашы,
Топдағытмаз галалары јалан учуртду.

Бу — вәсијјәт! Бу өзүндән өзүнә мәктуб!
Варлығы јох, «вар» — десә дә беләси, валлаһ
Икиләшсәк «мәним», бири өлүмә мәнқум,
О бири дә өз-өзүнә өләси, валлаһ!..

1992

КӨЈӘРДИ

Бу дүнјанын гара дашы көјәримәз.
Муса Јағуб

Муса Јағуб, көзү јолда Тәбризин
Көзләринин гара јашы көјәрди.

Көжәрмәди истәдији бирчә дән,
Саваланын гара дашы көжәрди.

Бу дүнјаны һөрүмчәкдән алмышыг,
Илмәсини ким атды бу јанлышын.
Дедим бары дүз тохујаг галмышы,
Өнүмдәчә нечә нашы көжәрди.

Ким ишығы үрәкләрә дограјар;
Ким ишығы үрәкләрдән ограјар,
Ким јаланы чалаг вурду догруја
Һәр шивиндән оғрубашы көжәрди.

Чох көзлү вар торпағына кор бахыр,
Дан јеринә бәбәјиндә тор бахыр,
Јүз дә чевир, мин дә әлә торпағы,
Намәрдинән мәрд јанашы көжәрди.

Мән Аразда шахәләнән чинардым,
Өмрү боју туфан әјдим, су јардым,
Хәтаинин гылынчыны сувардым —
Мәммәд Араз карандашы көжәрди.

Питсунда, август, 1981

ЈОХДУ

Бу очагда сөз алышган,
Алышан вар, јанан јохду.
Бу саман ки, сахламышыг,
Јијә дуран заман јохду.

Дилим гурбан ширин дилә,
Јатдымы бир ше'рим дилә?
Ширин дилдә ширин диләк
Ширинлији дујан јохду.

Сөз ганмаз ки, шешәләнир,
Сөз күллүкдә ешәләнир.
Мин дәрдим вар — ришәләнир,
Бирчәсини ганан јохду.

Бу јол ки, дүшдүм ағына,
Дартыныр «өлүм дагына».
Дүшдүм үмид сорағына,
Һај верән чох, һајан јохду.

Дашдан-кәсәкдән јазырам,
Чәндән-чисәкдән јазырам,
Итдән-пишикдән јазырам,
Һеч фәргинә варан јохду.

Һарда јохам, һарда варам,
Гәрарымда бигәрарам.
Нәјим һалал, нәјим һарам,
Јохду, шәрни-бәјан јохду.

Сөзүмү јордум бу јолда,
Изими јордум бу јолда,
Дөзүмү јордум бу јолда:
Дөзүмә дә күман јохду.

1991

МӘНДӘН ӨТДҮ, ГАРДАШЫМА ДӘДЈИ...

Бәхтијар Ваһабзадәјә

Еј дашлашан, торпаглашан
улу бабам.
Бу күнүмдән дүнәнимә узаглашан
улу бабам.
Күләкләшән, думанлашан руһунла сән

Ајаға дур, сәнинләјәм.
Сәс кетмәјән,
әл јетмәјән
Гәдим тарих дәрәсиндән
Сәс вер мәним сәсимә сән:
Сәнә кәлән, сәндән өтән
нәјди белә? —
Сәндән өтүб гардашына дәјди белә?
Бунуламы нечә дәфә
Ата-оғул, гардаш һисси һачаланды,
Бир шәһәрин
Беш гардашын ханлығына парчаланды?
О заманмы битди бизим
дилимизин
«сәнин», «мәним» габары да?
О заманмы битди бизим
дилимизин
«һаралысан» дамары да?
Сәнинләјәм, улу бабам.
Бу мәсәли кимди јазан?
Һансы сојсуз ата иди
Аталарын имзасыны
Чәкиб, она мөһүр басан?
Адынызы дастанлардан оғрајарам,
Руһунузу гыјма-гыјма доғрајарам
Гара Чобан,
Дәли Домрул.
Еј Хан Ејваз,
Кизироғлу Мустафабәј,
Әжәр ки, сиз
Бу мәсәлә гол чәкдиниз.
Сонра, сонра һансынызса
Халға кәлән бир ғәзадан
Өз башыны јана әјди,
О ғәза бир топа дөнүб
Сәттарханын тифагына

Јаман дәјди.
Мәндән өтдү...
Мәндән өтдү...
Севинчә бах, гејрәтә бах!
Буну јазан хилгәтә бах!
Мәндән өтдү!..
Гулағымдан кетмир бу сәс,
Зәрбәләри гардашына,
Сирдашына өтүрән кәс
Елә бил ки, бах бу кечә
Гулағымын дибиндәчә
Хәтаинин сүгутуна
гәһ-гәһ чәкди.
Сонра, сонра
«Сәһәрәчән башына јүз гәдәһ чәкди.
О гәһ-гәһин далғасындан,
О мәстлијин баш ғырладан
Һавасындан
гопан дашды —
Азәрбајчан торпағында
Араз бојда шырым ачды.
Мәндән өтдү!..
Буну деди Шәки ханы.
Буну деди Бақы ханы,
Буну деди Ибраһим хан,
Фәтәли хан, Кәлбәли хан...
Ғәза өтсүн мәндән, — деди,
«Өтән кими, «мән-мән» деди:
«Мән-мән» деди бир өлкәдә
нә гәдәр хан.
«Онлар «мән-мән» дејән јердә
Сән олмадын, Азәрбајчан.
«Сәни сәндән алыб белә
Јүз илләрлә ујутдулар.
Сәни сәндә әләдиләр,
«Сәни сәндә үјүтдүләр,

Дибэк олдун өз дузунла,
өз дашынла.

Өкеј олдун

доґма, әкиз гардашынла —

Мәндән өтдү дејәнләрин гејрәтиндән;

Намусуну јејәнләрин гејрәтиндән.

Мәндән өтдү... Мәндән өтдү...

Еј дашлашан, торпаглашан
улу бабам.

Бу күнүмдән дүнәнимә узаглашан
улу бабам,

Ајаға дур!

Дәфн етдијим мәсәлинин

Баш дашына

Бир тәәссүф хатирәси јазыб, јондур:

Сәндән өтән мәнә дәјди,

Мәндән өтән сәнә дәјди.

Сәндән, мәндән өтән зәрбә

Вәтән, вәтән, сәнә дәјди!..

ИНСАН ҮРӘЈИ

Әләскәр Әләкбаровун хатирәсинә

Бир шаир демишкән јел әсди јаман,

Башлады бир нәслин јарпаг төкүмү.

Гопду бир өмүр дә өз будағындан,

Гопду саралмамыш бир јарпаг кими.

Әчәлин нә ағыр гануну вармыш,

Өлүмүн күлләси дәјди һәдәфә...

Чаваншир гылынчы јерә гојармыш,

Вагиф дә өләрмиш икинчи дәфә...

Көр кими јыхармыш, үрәјә бир бах...

О көркәм, о көвдә санки дағ иди.

Бәлкә дә бирчә күн Отелло олмаг
Онунчүн әлли ил јашамаг иди.

Фыртына дујардын гашгабағындан,

Шәләлә сәслијди һәр күлмәји дә.

Онун һиссләринә дөзмәди бир ан

Үч инсан өмүрлү фил үрәји дә.

Еһ, үрәк... Јох, онун нә тәгсири вар,

Әсәбләр үстүндә јер салыр инсан.

Јоллар силкәләнәр, релсләр тырылар

Бир гәлбин јүкүнү гатара јыгсан.

Сән, һәким, адыны сорушмамыш кәл,

Өјрән ки, һәр хәстән кимдир, нәчидир.

Елә бил сәнәткар һәр шејдән әввәл

Үрәк аґрысына абунәчидир.

Үрәкдә ај доғур, күнәш дә батыр,

Көј гопур, илдырым чахыр үрәкдә.

Туфан да һајгырыр, сүкут да јатыр,

Алов да, куршад да јағыр үрәкдә.

Сев үрәк, дуј үрәк, агла, күл үрәк,

Шанрин көзү дә үрәкдир бә'зән.

Улдузлар көз олсун, нәјимә кәрәк,

Дүнјаны үрәклә көрә билмәсәм.

Онунла кечирик һәр имтаһандан,

Бир орду демәкдир бә'зән бир үрәк.

Бир шылтаг көрпәдән, бир нәр чавандан

Титрәк бир гочаја чеврилир үрәк...

Синәси од тутсун сојуг мазарын,

Сәнәт чичәјимиз нә вахтсыз солур.

Көрүнүр, үрәклә јашајанларын

Елә өлүмү дә үрәкдән олур.

ЭЛ ДЭЈДИ, ЧАХМАГ ДАШЫЈАМ

Достум Агајара

Тэкликдә чајлаг дашыјам,
Мәни гојмајын тәкләнәм.
Эл дэјди чахмаг дашыјам,
Мәни гојмајын тәкләнәм.

Бир дәрјадыр һәр зэррәчик,
Дәм зэррәчик, дәрд зэррәчик,
Намәрдә дә мәрд зэррәчик
Дәни гојмајын тәкләнә.

Дағсыз думан јалныз аһды,
Гара булуд јалғыз ахды.
Чән тәкләнди — јалгузағды,
Чәни гојмајын тәкләнә.

Хәлбирләнә каш өмүр дә,
Бош ил дүшә бош өмүрдән...
Хош ан галар хош өмүрдән,
Аны гојмајын тәкләнә.

Јаман чоһалыб бу азлар,
Бу кәндирсиз кәндирбазлар.
Көрпүләнин, ај Аразлар,
Мәни гојмајын тәкләнәм...

НӘ КҮНАҺ

Декабр, 1980

Бу өмүрдү, өз баһары, өз ғышы;
Кәлән јазда, кедән ғышда нә күнаһ.
Хиртдәјәчән күнаһлара батмышы
Јуја билмәз, гар-јағышда нә күнаһ.

Көјләр гала булудлары аһымлы,
Јер көрпәли, јер чаванлы, аһыллы.
«Дәли» — дејиб дашлајанда ағыллы
Хәнчәр гапан ағлычаһда нә күнаһ.

Јекә-јекә хырдаланан «аддылар»
Һеч билимәз чапардылар, атдылар,
Ики итә пара сүмүк атдылар,
Гарабашда, Алабашда нә күнаһ.

Гара күләк туманыны галдыра,
Хырманчынын саманыны галдыра.
Дәјирманчы дабаныны галдыра,
Бир-бирини јејән даһда нә күнаһ.

Һәр һаваја чижинә баш гојмајан
Фырфыра тәк фырланмагдај дојмајан...
Бу башларла ашығ-ашығ ојнајан
Чевик әлдә, ајығ башда нә күнаһ.

Бәлкә әлли мисрасы јох әллимин,
Бу титрәјиш күнаһыдыр әлимин...
Голларында дост әли вар әлли мин,
Мәммәд Араз, әлли јашда нә күнаһ...

1982

АНА ЈУРДУМ, ҺӘР ДАШЫНА ҮЗ ГОЈУМ...

ВӘТӘН МҮКАФАТЫ

Һеч бир мұкафатын жетмәди мәнә,
Бирчә сағолун да бәсимди, Вәтән,
Бәсимдир һәр сәһәр тәлтиф јеринә
Ғалымда күләјин әсибди, Вәтән.

Ғол вердин бојуну гучагламаға,
Көјүнә бахмаға көз вердин, бәсим...
Күрәк сөјкәјәнин ана торпаға
Һаггы јох ајры бир тәлтиф истәсин.

Нә чичәк, нә санчаг олдум јаханда,
Бир өмүр јашадым — әкинчи өмүр.
Ғалыр сел ағзында, чај ғырағында
Икинчи һәјатым, икинчи өмүрүм.

Нәсә ғајалара јапышыб ғалар;
Нәсә мамырлара дөнүб көјәрәр,
Мән елә беләчә, көз ғабағында
Кәзәри табута дөнмәсәм әкәр...

ИНСАН — ҒАЈАЛАР

(«Вәтән ғајалары, Вәтән даш-
лары» сипсиләсиндән)

Бир ғајаја сөјкәнмишәм,
дејирәм каш:
Бах беләчә даша дөнәм
јаваш-јаваш.
Талејими ғајаларын талејинә
бағлајам мән.
Бирчә инсан дүшүнчәми сахлајам мән.
Даш ајағлы, даш әлли бир инсан кими
ениб дашдан-даша дүшәм.
Ғајаларын лал дилини баша дүшәм.
Онларын даш гулағына бир даш атам,
Ғајаларын кечмишини
ғајалара хатырладам,
Дејәм: бир вахт инсан оғлу
инсан олуб бу ғајалар,
Инсанларын нә'рәсиндән
доғулуб бу ғајалар.
Нәр икидләр дүшмән үстә кедән заман
Бабалар да баш ғалдырыб јер алтындан,
Ғаја кими, —
дајағ олуб, јумруг олуб,
ох олублар.
Ғајадөшлү гәһрәманлар
ғајалығда јох олублар,
Бу торпағын талејиндә о да елә
бир күн иди.
Икидләрин јашамасы даш олмағла мүмкүн
иди.
Јохса онун ғисмәтинә һардан дүшә
бу гәдәр даш.
Даныш көрүм, а даш ғардаш,

Сиз нәнәмин бачылыгы,
Сиз бабамын гардашлыгы.
Гәһрәманлар сәпдији бир зәми саным
Бәлкә елә бу дашлыгы.
Сиз еј гәдим әфсанәләр
Ше'римә јағ, сәсимә јағ.
Нә заманса бу дашларла
бир дил тапан тапылачаг —
Бу дашларын, гајаларын
кечмишини ојадачаг.
Орду-орду гајалыглар
инсанлыга гајыдачаг.
Бу басылмаз нәрләр-әрләр.
Бу гаја сәркәрдәләр
Онда мәни — бир балача даш әскәри
гојар јәгин
гошулмаға бу чәркәјә,
Гајаларын кечмишини
гајалара јаздым, дејә.
Онда Вәтән санар мәни
Бир балача вәтән дашы,
Вәтән дашы олмајандан
олмаз өлкә вәтәндашы...

Шуша, 1970

ВӘТӘН МӘНӘ ОҒУЛ ДЕСӘ

Бујруглара сығышмајан инаддым,
Чох ганадлар јоруб салан ганаддым.
Улдузлара бармаг силкиб, даш атдым,
Низамлара баш әјмәзди низамым.

Гајалары началарды гүдрәтим,
Булудлары парчаларды гүдрәтим
Шимшәкләри гычаларды гүдрәтим,
Јоруланда нур мизраблы озаным.

О селаблар селәлијим јаланмыш,
Өтән күнләр чалағанмыш, чаланмыш.
Бирчә көврәк хатирәләр галанмыш,
Ону да ки, һа чевириим, һа саным...

Вәтән мәнә оғул десә нә дәрдим,
Мамыр олуб гајасында битәрдим.
Бу торпагсыз һарда, нә вахт, нә дәрдим —
Хәзанымдыр, хәзанымдыр, хәзаным.

Дүнәними дөшдән асан дејиләм,
Дүнәнимә гәбир газан дејиләм.
Үрәјимсиз кәлтмә јазан дејиләм,
Нә гәдәр ки, өз әлимди јазаным.

1972

* * *

Ана јурдум, һәр дашына үз гојум,
Һәр дәрәндә чалдығым саз јашајыр.
Кими сәнин чијниндә.
сән — киминин...
Шөһрәтини јашадан аз јашајыр.

Бу килејдән гәлбим јаман халланыр:
Чох үнванда гачаг тә'риф јалланыр.
Бир ағылын будағындан салланыр,
Нечә-нечә ағлы дајаз јашајыр.

Күлүм, бир дә көрүшүнә јубансам,
Адымы тут, һарда дағлар думанса.
Көзүнү сых,
Һансы дашда су јанса,
О даш алтда Мәммәд Араз јашајыр.

1971

47

БУ ЈЕРЛӘР, О ЈЕРЛӘР

Будур, ушаглығым кечән о јерләр,
Чадырдаш этәји, Нурсу булағы.
Бурда бөјүмүшәм, бурда, дејирләр,
Инана билмирәм, билмирәм ахы.

Бу дағлар, дәрәләр дәјишиб јаман,
Дәрәләр даралыб, дағлар алчалыб.
О заман нә'рәси гулаг батыран
Чајын да бир гулаг нәғмәси галыб.

Санки үтүләниб тәпәләр, дикләр,
Булаглар доғулуб, булаглар итиб.
Талада ојнашан сары әликләр
Нә белә аз иди, нә белә јетим.

Һаны сизи јоран, еј ағ јошушлар,
Ахшам мәктәблиси, күндүз чобаны?
Охуму динләјән о ана гушлар,
Тапшырыг дәфтәрим — сал дашлар һаны?..

Мәним шимшәкләрим һара шығыды?
Мәним долуларым һараја јағды?
Мәним јағышларым даһа шыдырғы,
Ғарым даһа тәмиз, даһа да ағды.

О заман јарпаглар бири бир налаз,
Индики јарпаглар гулаг бојдады.
О заман ушаглар бөјүкдү бир аз,
Индики ушаглар ушаг бојдады.

Чынгыллар аз иди «гошунумуздан»,
Ојуглар гуардыг галадан уча.
Әјилә-әјилә кечәрди думан
Бизим горхумуздан дәрә бојунча.

Мәним чығырларым голтуғунда чән,
Арзумун далынча даға чыхыбдыр.
Мәним арзуларым дағ кәлләриндән
Диксиниб бир дашда јоха чыхыбдыр.

Мәним өз кечәмин өз ајы вармыш,
Һардаса ујујур, гочалыб инди.
Мәним улдузларым јағы гуртармыш
Чырағымыз кими созалыб инди.

Бурда дәфн олунуб анамын гәлби,
Гәбирләр батыгдыр әввәлки кими.
Нәнәмин гәбријлә бабамын гәбри
Јанашы јатыбдыр әввәлки кими.

Бу јерләр нечә дә о јерләр дејил,
Бу јерләр нечә дә о јерләр имиш.
Кедән күнләр илә өмүрләр дејил,
Тәбиәт кедәрмиш, иглим кедәрмиш...

АТА ОЧАҒЫ

Чырпысы тәтикдә, одуну дәмдә
Сәһәрин көзүндән од алыб очаг.
Јаныр арам-арам, оду синәмдә
Сонра ким сөндүрүб, ким јандырачаг?

Өмрүн шәнлијиндә, өмрүн јасында
Бура од далынча кәләчәјәмми?
Јохса хатирәләр ишартысында
Оғулсуз-өвладсыз очаглар кими
Сөнүб кедәчәјәм: бу даш, бу торпаг
Бирчә ләпирими јашатмајачаг...

Очаг чыртылдайыр, көзү дәриндә...
Ахыдыр көзүнүн јашыны чырпы.
Аловлар һај салыб өз дилләриндә
Өзүнү о даша, бу даша чырпыр.

Атам долухсунуб, бахырам она,
Киши ушаг олуб сәксән јашында.
Бу нә ајрылыгдыр, ата јурдуна
Әлвида дејирәм очаг башында.

Очаг түстүләнир, көврәлир атам:
«Анам о дүнјада дарыхыр, бала.
Анчаг ки, кишинин гәбри од тутар —
Кедә, од-очағы түстүсүз гала.

Бабандан галыбдыр бу очаг бизә,
Бир очаг сәнәндә бир тифаг итир.
Бир очаг сәнкүсү гејрәтимизә
Бир дүшмән нәслинин гәһгәһәсидир.

Апар бу очағы евиндә јандыр,
О, көздән гор алыр, көздән одланыр.
Киши јер үзүндә од горујандыр,
Киши она көрә киши адланыр».

Көзүнүн јашыны гурудур сәси,
О, Зәрдүшт бабаја сәчдәми гылыр?
Бахырам — көзүндә очағын әкси,
Бахырам — көзүндә алов гыврылыр...

Бурда нечә нәсил баш әјиб ода,
Нәнәләр әл басыб очаг дашына.
Бурда дәјмәјибләр иланлара да.
Пәнаһ кәтирәндә очаг башына.

Бу күн кәнд јоллары түстүлү, одлу,
Тәпәләр фикирли адам кимијди.
Мүркүлү зөмиләр көзләри долу,
Диндирсән — көврәлән атам кимијди.

Јашыл кәнд үстүнә боз пәрдә салыр —
Араныр, дараныр түстү телләри.
Әлвида, атамын түстү дәсмалы,
Әлвида, атамын түстү әлләри...

Ијул-август, 1969

ДАҒЛАР

Баһар кәлди, көј синәнә
Лалә, нәркиз јај, а дағлар!
Јенә лајлы булудлардан
Өз тачыны гој, а дағлар!

Ҷошур сујун, селин сәси,
Гыз нәғмәси, кәлин сәси,
Јенә кәлди елин сәси —
Хош күнүндүр сај, а дағлар!

Бах о ағлы, о гаралы
Сүрүләр дә тутуб јалы.
Ел дағында елин малы...
Дуј шаир тәк, дуј, а дағлар!

Дөшдә түтәк зүмзүмәләр...
Гојун отлар, гузу мәләр,
Кечәләр сых думан кәләр,
Баха билмәз аја дағлар!

Гучағындан Мәммәд кетди,
О дојмады, һәсрәт кетди.

О кетмээди, элбэт кетди
Бу шөһрәти јаја, дағлар!

1956

ДАҒ КҮЛӘЈИ

Танрым, мәни мөндән гопар,
Гош мәни дағ күләжинә,
Дағларын бәяз гарындан
Рәнк алан ағ күләжинә.

Нәғмәси вар дашын, гумун,
Нәјим галыр, нә дә умум?..
Сөјкәним ана јурдумун
Хәфиф, јумшағ күләжинә.

Нә вахт гәним дәм олачағ,
Бәлкә гәним кәм олачағ?
Һејиф өмрүм јем олачағ
Әсрин сарсағ күләжинә...

Танрым, мәни мөндән гопар,
Гош мәни дағ күләжинә...

ОХУЈАН ТӘБРИЗ

Ашығ Чаван сарылмышды сазына,
Тој гурмушду дүнәнинин јасына.
О, дәрдини ја сындыра, ја сына;
Гәзәби көкләниб дағын-дашын да,
Тәбриз ағлајырды дағлар башында.

Һејрәтиндән донмуш иди Дәлидағ,
Нәфәс чәкиб ишгырырды од-очағ.
Көјмү јери, јерми көјү удачағ,
Булудлар үфүгдә әли гашында...
Тәбриз ағлајырды дағлар башында.

Дәли мизраб «бәхти кәми» ојадыр,
Гәм һејрәти, һејрәт гәми ојадыр,
Өзү јатыб, бу аләми ојадыр —
Бир сајыл бәхти јох мин бир јашында.
Тәбриз ағлајырды дағлар башында.

Фәрјадындан гојун-гузу дурухду,
Ағлајан су,
чағлајан су дурухду.
Гара јелин сел умусу дурухду.
Дәрәләр сәнкиди јаз јағышында,
Тәбриз ағлајырды дағлар башында.

Тәбриз ағлајырды — дедим...
Нә дедим?
Ағлајан, бир сазын телинә дедим,
Сары јамачларын селинә дедим.
Ағламаз сөз јурду дағлар башында,
Тәбриз охујурду дағлар башында.

1993

Гары нәнә, һеһрән донду чатмада,
Кизли аһын фәләкләрә чатмада.
Һөчәр ана, һөчәр ана, чат дада.
Тәбриз ағлајырды дағлар башында
Тәбриз охујурду дағлар башында.

Ағласа, ағларды илдырым кими,
Куршад сачы јолан сылдырым кими
Гапыб шимшәкләри бир шырым кими,

Нэгмэ тохуурду даглар башында,
Тэбриз охуурду даглар башында.

Агласа-ајагда түфэнкэ дөнэр,
Баласы вурулан пэлэнкэ дөнэр,
Бир дэрэ ағызлы нэхэнкэ дөнэр.
Думанлар яс гурду даглар башында,
Тэбриз охуурду даглар башында.

Кэрэк дил сусанда эллэр даныша,
Эллэр баглананда диллэр даныша.
Елэ данышалар, еллэр даныша...
Дэли күлүшлэрим аглар башымда,
Тэбриз охуурду даглар башында...

Истису-Дэлидар
1969—1970

САЛАМ, А ЗИРВЭЛЭР

Салам, а кэдиклэр, салам, а даглар.
Јенэ бојнуузу гучмаг истэрэм.
Алыб күлэјини голума, даглар,
Зирвэдэн зирвэјэ учмаг истэрэм.

Чохдандыр сүрмүрэм ајаг кэмими,
Дэрэјэ сусузам, зирвэјэ ачам.
Батырыб булуда даш гэлэмими,
Јағышлы бир нэгмэ јазым јамача...

Сонра да охујум, сәсими јазсын
Гаја синәсинә мәтин гајалар.
Торпаг нэгмәсинә гој гулаг ассын
Торпагда эн мөһкәм битән гајалар.

Зирвэјэ галхдыгча адамы санки
Күнәш јујундуруп нур дамарында.
Азачыг ујудур, әтирли, сакит
Сәрин дағ мейнин ганадларында.

Көрүнэр зирвэлэр бәрабәриндә
Ағыллар мајакы ағыл зирвэлэр.
Көрүнэр зирвэлэр бәрабәриндә
Булуддөш дастанлар, нағыл зирвэлэр.

Салам, а зирвэлэр, салам а даглар.
Јенэ бир гајада көјәрдин мәни.
Салам, а зирвэлэр, салам, а даглар
Јенэ бир нэгмәлик көјрәлдин мәни...

Ијун, 1970

ДАГЛАР МӘНИ ТАНЫМАДЫ

Хам отлағы јара-јара
Көј јастана чыхды машын.
Булуд енди, чән чәкилди
Үз-көзүнә дағын-дашын,
Даглар мәни танымады.

Гартал учду, бир даш гапыб
Көлкәсијлә өтүшмәдим,
Кечән чејран сүрәјинин
Тозуна да јетишмәдим,
Даглар мәни танымады.

Шәләләјлә гуршаг тутан
Күнләрими салдым јада;
Чаја ајаг атан кими
Јыхды мәни мамырлы даш,
Даглар мәни танымады.

Ат истәдим, бир дәли ат,
 Шаһә галхды сары күрән.
 Јүјәнинә әл атанда
 Ајаг чыхды үзәнкидән,
 Дағлар мәни танымады.

Дөшдә битән, дашда итән
 Чығыр һарај, чәһлим һарај...
 Селәблара селәләнмәз
 Күнүм һарај, илим һарај!
 Дағлар мәни танымады.

Һарај салдым, мәнәм дедим
 Һәмин ушаг, Һәмин чаван...
 Зирвәләрдән дәрәләрә
 Даш енмәди һарајымдан;
 Дағлар мәни танымады...

1975

ЈЕНӘ АРАЗЫ КӨРДҮМ...

Саһилин — додағыма,
 Ләпән дилимә бәнзәр.
 Саһил боју чинарлар
 Јазан әлимә бәнзәр.
 Гајаларын һәссасдыр
 Мәним гулағым кими.
 Тутгундур гашгабағын
 Гашгабағым кими.
 Мән, сәнә бир шаир,
 Сән мәнә Араз де.
 Елә бил нә мәнсиз
 сән Араз,
 Нә сәнсиз мән шаир
 олмаздым....

«Јенә дә Араздан,
 Мән сәндән данышсам,
 Горхурам, горхурам
 Тәнгидчи достларым
 Шаири «дөјәләр».
 Јенә дә сөз ачсам,
 Араздан» — дејәләр,
 Мән сәни көрмәјә,
 Јазмаја билмирәм.
 Мән сәндән демәсәм,
 Демәли, демирәм, күлмүрәм.
 Сәни өз мөчрандан
 Гопарым кәрәк мән,
 Ше'римлә һәр јерә
 Апарым кәрәк мән.
 Мәним тәк бир андым,
 Бир дә бу ричам вар.

Араз:

Мән сәни апара билмәсәм,
 Сән мәни апар, Араз!

Нахчыван, 1962

ДАҒЛАР КҮСҮБ

Нечә јазды дүшмүр јолум,
 Јәгин дағлар күсүб мәндән.
 Кедим өпүм, гурбан олум,
 Јәгин дағлар күсүб мәндән.

Чохдан даға-даша јадам,
 Салмыр гонум-гоншу јада.
 Әлим јатмыр гошмаја да
 Јәгин дағлар күсүб мәндән.

Кәклик учмур чопур дашдан,
Дағ кәлләри бахмыр гашдан.
Булаг тутгун, чај пәришан,
Јәгин дағлар күсүб мәндән.

Сағсағанлар сәксәкәли. —
Ким балталы, ким күлләли?..
Јарпаг көрдүм ган ләкәли...
Јәгин дағлар күсүб мәндән.

Дүзләримә шөһрәт Араз,
Һарајыма һәсрәт Араз...
Кечикмисән, Мәммәд Араз,
Јәгин дағлар күсүб сәндән...

Октјабр, 1976

ДӘРӘ

Бу дәрә нә дәрин, нә дар дәрәдир;
Бу дәрә гәрибә мәзар-дәрәдир.
Удур нә'рәләри, гыјлары удур,
Күршад — боғазында бир ичим судур:
Тутуб див әдалы илдырымлары,
Чиликләр, дидикләр сылдырымлары.
Бахырам; чај һәрән бүкүр бојнуну,
Дәрә боғмағамы сүрүјүр ону?
Бу дәрә нә дәрин, нә дар дәрәдир.
Бура музеј-дәрә, мәзар-дәрәдир.
Гајадан гајаја атылан кәлләр
Бураја дирәниб, бујнуз төкәрләр.
Бир учрум дибиндә чејран изләри
Сон күман јеринә гысылы галыб.
Бир гаја дөшүндә нә вахтдан бәри
Бир гартал ганады асылы галыб.

Үрәји доланда тәбиәт һәрән
Чәкилиб кечәләр ағлар бурада,
Гасырға әлиндән, туфан әлиндән
Гачырыб думаны, сахлар бурада.
Онда ераларын һиддәти јатыр.
Доғулуб өлдүјү мүддәти јатыр.
Бурдан чыхмалыјам уча даға мән,
Горхурам горхумдан гышгырмаға мән;
Бирдән нәфәсими сүмүрәр дәрә,
Зирвәјә бир гуру чәсәд көндәрәр.
Бу дәрә нә дәрин, нә дар дәрәдир,
Бура музеј-дәрә, мәзар-дәрәдир...

Август, 1970

ИСТИСУ ЛӨВҺӘЛӘРИ

Күнәш елә бил ки, зирвәдә јатыр,
Бахыб бир лөвһәјә, һејран галмышам:
Дағын зирвәсиндә күн-күнортадыр,
Дәрәнин дибини һаглајыб ахшам.

Бир парча булудда бир дәниз јүкү,
Күләк уғултусу гыш нәғмәсидир.
Тәртәрин ән ағыр, ән әзиз јүкү
Күл-чичәк әтридир, гуш нәғмәсидир.

Вәһми дағ титрәдир сел нә'рәсинин,
Бир чајын сәсинә бир дәрә дардыр.
Јарғанда узанан гар тирәсинин
Нәһәнк бир тимсаһа охшары вардыр.

Көлкә вар ујујүр гаја дибиндә,
Елә өмүрлүк дә ујујачагдыр.
Узагда алышан бир кибритин дә
Гохусу бурнунда дујулачагдыр.

Истису, ијул, 1968

ДАҒЛАРА ЧАҒЫРЫШ

Шаир, гајалара, дағлара сөјкән,
Мәним дә арзуму сән јашат бары,
Өзүлсүз шөһрәтләр учуруб сөкән
Замана бәнзәјән дағ күршадлары
Мин ил дә көз јумуб, ачса ағзыны
Јуја билмәјәчәк даш хынасыны.
Бу дағлар өзәји, өзүлү мөһкәм,
Шаир, гајалара, дағлара сөјкән!

Ән ағыр анында дағларла даныш,
Ән али лоғмандыр о мүдрик гоча.
Нә гәдәр, нә гәдәр гајсагланмамыш
Дәрәдләр тулласан да дәрә бојунча,
Дағ чајы чөкдүрүб чај дашларына,
Дурулдуб бәнзәдәр көз јашларына,
Дағлар өз һөкмүндә күзәштсиз, өткәм,
Шаир, гајалара, дағлара сөјкән.

Дағлар сөвкисиндә бир Аллаһ ата,
Дағлар әркөјүнләр атасы дејил.
Кимини хурчунтәк чижнинә атан,
Һелләнч сапандына гојуб кимини
Дәрәләр дибинә атасы дејил.
Һәтта илдырымлар дағлар чибини,
Дағларын горхусу, хатасы дејил.
Икидләр чижнини дағлара тикәр,
Шаир, гајалара, дағлара сөјкән!

Башындан сағсаған әскик олмајан
Донгар гоз ағачы пычылдаса да;
Көзүндә көзәлләр әкси олмајан
Лил булаг гыјгачы пычылдаса да,
Сөјкәнмә мөһрәси нәм диварлара,

Сөјкәнмә өзүлү көм диварлара.
Учалыг енилмәз дағлар вар икән,
Дағлара сөјкәнән дағлара сөјкән!

Дағлар дағ ојадан гыјылтылары
Бүтүн дәрәләрә пәјлаја билир.
Өтәри, итәри выјылтылары
Бә'зән мин илләрлә дујмаја билир.
Беләчә сәбр өјрән о дағ әминдән.
Јорулуб, безиксиз дағ аләминдән.
Мәним үнваныма гаргыјыб, сөјлән;
Мәни бу дағлара чағырыб, сөјлә:
Бујур, гајалара, дағлара сөјкән!
Шаир, гајалара, дағлара сөјкән!

МӘНИМ НАХЧЫВАНЫМ

Синәмдә о јерин дағ һавасыдыр,
Гајнар булаглары гајнар ганымда.
Мәним үрәјимин бир парчасыдыр
Доғма Шаһбузум да, Нахчываным да.

Бир бағбан әли вар тәбиәтиндә —
Дағда чичәји бол, бағда бары бол.
О, јахын достудур тәбиәтин дә
Јајда күнәши бол, гышда гары бол.

Мән бурдан бахырам бүтүн аләмә,
Бу јерин гышы да јазымдыр мәним.
Ахан чајларына лал судур демә,
Онлар мин нәғмәли сазымдыр мәним.

Јахшы бах, һәр гара гајанын, дағын:
Диби Зәрдүштләрин очаг јеридир.
О күндән үстүндә ана торпағын
Галан мин јағынын ләпирләридир.

Сејр елә Аразы бир јаз сәһәри,
Бир тарих дил ачар онун сәсиндә.
Бу јерин мин дәрди, мин дә кәдәри
Јазылмыш Атабәј мөгбәрәсиндә.

1957

ДАШ ГАРТАЛ

Шамил Әскәрә

О, дашдан јонулуб дағ зирвәсиндә,
Бахышы гәзәбли, дурушу мәрғур.
Елә дартыныб ки, јан-јөрәсиндән
Гоча гарталлар да учмаға горхур.

Көзү һәдәф кәзир көј тағларында,
Учмаға тәләсир, мәнзил узагдыр.
Дејирсән бу саат чајнағларында
Дағы да һаваја галдырачагдыр.

Ганады алтындан кечир боз думан,
Ганады учуна илишир булуд.
Диксинир өтәндә онун јанындан,
Гаралыб ағлајыр күмүшү булуд.

Санки дағ һирсләнир: бу нә дурушдур,
Нә гәдәр чәкәрмиш гартал учмағы.
Дашы гартал етмәк дағлара хошдур,
Гарталын дашлығы кичилдир дағы.

Кәлбәчәр—Бакы, ијул, 1968

ДУРНАЛАРЫ ДӨЗМӘЗ ОЛДУ

Боз гајалар чапыгланды, гаралды;
Дурналары дөнмәз олду дағларын.
Ала көлләр чамырланды, гаралды,
Дурналары дөнмәз олду дағларын

Азад дурна јол истәди, јол бөлүк,
Тала бөлүк, чала бөлүк, көл бөлүк.
Көјлүјүнү нечә сахлар бу көјлүк,
Дурналары дөнмәз олду дағларын.

Ики чаван булагда сөз бағлады,
Дурналарын јолуна көз бағлады.
Сахсы сәнәк көјәрди, буз бағлады,
Дурналары дөнмәз олду дағларын.

Әјрилијә әјилмәјән Әјригар,
Јағды сәнә ајры јағыш, ајры гар.
Гошадаға гоша күллә гојдулар;
Дурналары дөнмәз олду дағларын.

О Вагифди — одасына од дүшән,
О Закирди — сәдасына од дүшән,
О Аразды — сәмасына од дүшән,
Дурналары дөнмәз олду дағларын...

КҮЛӘКЛӘР

Дөј гапымы, дөј гапымы Мүшфиг күләји,
Әли Кәрим гасырғасы пәнчәрәми.
Бир учрумдан асылыдыр шаир үрәји,
Бир сал даша сөјкәмишәм пәнчәләримни.

Күлөкләрин лажасында ушаг кимијәм,
Күлөкләрин нәннисиндә ојнајыр әлим.
Күлөкләрә гысылырам нәнәмдир, — дејә,
Сачларыны охшамагдан дојмајыр әлим.

Торпағымыз алов гушлу, шимшәк чүјүрлү,
Бу торпағы гучмаг үчүн думанлашајдым,
Әжиләјдим бир див кими: Аразлы, Күрлү
Дәрәләри сүмүрәјдим, туфанлашајдым.

Гаршы кәлән сәд күләји, сәрһәд күләји
Мәним күләк гошунларым әзәрди онда.
Еһ, нә билим, бир дәлисов Мәммәд күләји
Бәлкә сизин далынызча әсәрди онда...

1972

КӨЈКӨЛ

Әһмәд Чавада

Чискинли бир күндә кәлдим бу јерә,
Думанда көрүнмәз, думанды Көјкөл.
Тәнһа гајалара, лал мешәләрә
Зүлмәт кечәләрдә һајанды Көјкөл.

Бир сәһәр көрдүм ки, дурулуб јатыр,
Кәпәзин дибиндә бурулуб јатыр;
«Говулан чејрантәк јорулуб јатыр,»
Даш атдым, диксиниб ојанды Көјкөл.

Дөшүнү гајыглар дүјмәтәк бәзәр.
Дедим бу көркәмлә Хәзәрә бәнзәр —
Гызыны јажлаға көчүрүб Хәзәр;
Бахды, чилвәләнди, назланды Көјкөл.

Јел әсди, јарпаглар суја төкүлдү,
Көј читә түнд сары күлләр тикилди.
Булулла ағлады, күнәшлә күлдү,
Дејәсән бир көврәк инсанды Көјкөл...

1964

ДАҒЛАРА ГАР ДҮШДҮ

Даға гар дүшдү, гар дүшдү,
Јада јар дүшдү, јар дүшдү...
(Ел сөзү)

Дағлара гар дүшдү, гар дүшдү јенә,
Мәһзунлуг әләнди ода-очаға.
Чајлар вида дејиб күлүшләринә,
Башлады арамла кумулданмаға.

Дағлара гар дүшдү, ујуду дағлар,
Дағлар һәм гочалды, һәм учалдылар.
Мәләјә-мәләјә гузу булаглар
Дашларын дибиндә јетим галдылар.

Санки бир-бириндән күсдү зирвәләр,
Гајалар нечә дә бојну буругдур.
Киминсә јолунда гују газды шәр,
Киминсә гәсдинә һичран дурубдур.

Дәли учрумларда үтүлү көркәм,
Гартал гыјылтысы итиб дәриндә.
Һамилә гадынтәк јухусу мөһкәм,
Гучағы долудур дәрәләрин дә.

Дағлара гар дүшдү,
дејирәм јәгин:

Адамлар бу саат
көврәкдир, мумдур.
Намы чызыгындан чыхыб фитнәнин,
намы бир-бирилә һал-әһвал тутур.

Дағлара гар дүшдү... көрүшләр, аһлар,
Видалы бахышлар јадыма дүшдү.
Чохдан көрмәдијим достлар, гоһумлар,
Симсарлар, танышлар јадыма дүшдү.

Чаванлыг атындан нә заман ениб,
Елә долухсундум ушаг сајағы...
Сүрүшә-сүрүшә дағлардан ениб
Кәлирди елә бил гочалыг чағым.

Дағлара гар дүшдү, елә гәмкинәм...
Дағлара гар дүшдү... билирәм бу дәм
Анамын гәбри дә гар алтындадыр,
Анамын гәлби дә гар алтындадыр.
Нечә демәдији әфсанә, нағыл
Онун синәсиндә — гар алтындадыр.
Нечә охунмамыш, бајаты, ағы
Донуб синәсиндә — гар алтындадыр.
Тәк бирчә башдашы тәнһа, мүкәддәр
Гардан баш галдырыб јолуму көзләр...
Дағлара гар дүшдү, гәрибсәјирәм,
Гәлбимә бир һәмдәм гәлб истәјирәм...

Јалга, 1968

ТӘЛӘСДИМ

Дағлар көрдүм, дағларымын охшары,
Зирвәләрин көрүшүнә тәләсдим.
Күләкләри сачларымы охшады,
Боранына, јағышына тәләсдим.

Ағ кағызда сөз учалыр, сөз јенир;
Көзәртили көнүлләрдә сөз јени...
Һара чәкди сөз гәдәми, сөз јөнү —
Енишинә, јошушуна тәләсдим.

Ај көчәрим, үрәјиндә гал гышы —
Кәрәм кими гар алтында галмышын.
Күнләримдән гова-гова гар-гышы.
Илтәримин гар-гышына тәләсдим.

Ел сазында сәсим гала бирчә сим.
Ел јазында нәсим олам бирчә әсим,
Һарда олсан, еј ешгимин бирчәси,
Һарда олсам, чағрышына тәләсдим.

Торпағымдан думан кими јығылсам,
Сон нәғмәмин учрумуна сыхылсам,
Гәфил гәза јыхмаз мәни, јыхылсам,
Ана јурдум, ағушуна тәләсдим.

Питсунда, октябр, 1980

САЛАМАТ ГАЛ

Еј дәвә јал, дүшдүм даһа белиндән,
Овсар чығыр, чыхдын даһа әлимдән,
Балам чичәк, бир дә өпүм телиндән,
Саламат гал,
Саламат.

Дуз ахтаран көрпә чүјүр баласы
Ағ дашлара көрпә чығыр саласы...
Гајаларын су сахлајан чаласы,
Саламат гал,
Саламат.

Илдырымлар булудларын пэлэнки,
Пасланачаг мэнсиз шимшөк үзэнким,
Еһ, ја гисмэт, а шэлаләм, а чэнким.
Саламат гал,
Саламат.

Булаг көрдүм — ушаг кими эркөјүн,
Мэни кээер мэндэн гачан үркөјим.
Саламат гал бу дағларда, үрөјим,
Саламат гал,
Саламат...

Турису, 1976

ҲАГГЫН ЈОХДУ, ҲАГГЫН ВАР...

Чох олду үрөјимин дигтэсинә бахмадын,
Илғымлар гова-гова јулғунлар гучағладың,
Сән ағлыңдан гэлбинә кедән јолу бағладың.
Ҳаггын јох, Мәммәд Араз,
Ҳаггын јох јашамаға!

Боғазына сарынан иланы тумарладың,
Газанчын бу олду ки, мүлајим олду адын.
Ҳагг јолу көстәрдијин Һаггыны гамарлады,
Ҳаггын јох, Мәммәд Араз,
Ҳаггын јох јашамаға!

Сән мөгамы кэләндә Араза бәнд олансан,
Һәр сөзүн ишығында көјә бүләнд олансан,
Сән арзуја бәләдчи, шәрә кәмәнд олансан,
Ҳаггын вар, Мәммәд Араз,
Ҳаггын вар јашамаға!

Будағда гарға дөрдкөз, марыгда ғырғы —
гулдур,

Ҳасырға һәдәфиндә гумру јувасы гурдун.
Қирпијинин учуна гонуб, өтүрсә гур-гур:
Ҳаггын јох, Мәммәд Араз,
Ҳаггын јох јашамаға!

Шәкәрини зәһәрә аланларын чоху сағ,
Үзүнтүлү өмүрдән чох узагсан, чох узағ.
Ијдә дәнәси бојда гурғушуна әл узат...
Бу Һагды, Мәммәд Араз,
Ҳаггын јох јашамаға!

Чох тозанаг атлыны тәмкин атынла кечдин,
Сел боған дәрәләри бир мәрд гадынла кечдин.
Бүтүн кечилмәзлији Вәтән, адынла кечдим...
Ҳаггын вар, Мәммәд Араз,
Ҳаггын вар јашамаға!

МӘҢӘББӘТ КӨРПҮСҮ

ВАРДЫ КҮНЛӘРИМИЗ

Варды күнләримиз варлыға бәнзәр,
Үфүглү, сәмалы, күнәшли, гарлы.
Бизим арамизда јашарды күнләр
Вәдә гарангушлу, көрүш баһарлы.

Биз күнләрә һәмдәм, күнләр дә бизә;
Һардаса итмишди боранларымыз.
Гара фырчасыны көјләримизә
Һәлә чәкмәмишди торанларымыз.

Әрзин бир булудсуз, ајдын јериндә
Үфүг биримиздик, сәһәр биримиз.
Һәр тәзә мәнәббәт чүмләләриндә
Мүбтәда биримиз, хәбәр биримиз.

Күнләр о күнләри һара апарды...
Варды күнләримиз варды, ај аман.
Мәнәббәт әтирли күләк долларды
Канһан пәнчәрәдән, канһан гапыдан.

Варды күнләримиз һәм гара, һәм ағ,
Арзусу, тамаһы умар-күсәрсиз.
Гибтә зәлзәләси дағындан узағ,
Бәһтан хәбәрләри ондан хәбәрсиз...

Варды күнләримиз. Вар јенә, нијә? —
Мән азан бир овчу, сән иткин әлик.
Мән тәзә сәһнәјә чыхан фачиә,
Сән тәзә бир әлә дүшән күндәлик...

Јалта, јанвар, 1968

АЗӘРИ ГЫЗЫ

Мәним гара шаным, мәним ағ дузум,
Мәним нар ағачым — Азәри гызы.

Галды узағларда Нахчыван, Бакы,
Сән инди ујујур,
инди јатырсан.
Сән мәнә о гәдим нағыллардакы
Узағ ишығлары хатырладырсан.

Санырам сәјјаһам,
јорғунам, ачам;
Сән нечә јахынсан,
нечә узагсан.

Нә гәдәр дәрәдә, дүздә јол азсам,
Билирәм, итмәјә гојмајачагсан.

Мәчнун сәһралара дүшәр јолларым,
Дөнәр илғымлара Лејли булаглар.
Сәни гучаглајыр сәһәр голларым,
Ахшам ајағларым јухуну һағлар.

Дүнја дурулашыр ана сәсиндән,
Еһ, нечә илләрдиң онсузам, күлүм.
Планет көзләрин чазибәсиндә
Јашајан бир парча улдузам, күлүм.

Гаја дурушуму күсү фыртынан
Бә'зән чиликләжиб гума дөндәрәр.
Вәфан сәртлијими салар атындан,
Ешгин гәзәбими мума дөндәрәр.

Көр, Азәри гызы, дүшүндүм нәји:
Сән киши өмрүнүн дәјирман пәри.
Қороғлу Мисринин Никар дәстәји;
Нәби Ајналынын Нәчәр сәнкәри...

О сәсин аһәнки,
О үзүн рәнки,
О күлүшүн дүзү һеч һарда јохдур.
Сәндән вәфалысы, сәндән гәшәнки,
Сәндән инсафсызы һеч һарда јохдур.

Мәним гара шаным, мәним ағ дузум,
Мәним нар ағачым — Азәри гызы...

Јалта—Бакы, январь-март, 1968

ГАЈЫТМА

Көрдү өз ишини өмүр дә, вахт да;
Гајытма керијә, гајытма даһа.
Өтәнин, итәнин даһынча баһма,
Гајытма керијә, гајытма даһа.

Дөнүб нә көрәрсән бу әјри јолда,
Бөһтанлар, гејбәтләр јарғаны анчаг.
Һарајла, јүјүр дә, өзүнү јор да, —
«Кәл» дејән, «көр» — дејән тапылмајачаг.

Истәр ат, истәр бүк, гәлбиндә кизлә,
О севда ишыгды, очагды кечди.
Үз-үзә дајаныб чошан дәнизлә,
Бир овуч гум илә ојнама, кечди.

Сәнә бу кедишдә јетишмәк чәтин,
Каш ола бу кедиш бәхтинә сары.

Кими урумуна илк мәнәббәтин...
Кими дә өз гызыл тахтына сары.
Бир гошун јолудур бир тале јолу,
Мәним дә вә'димә һеч ујма һаһаг.
Мәним өз дәрдимлә үрәјим долу,
Јох әлим әлсизә нә әл тутачаг.

Мән сәни јолундан сахласам белә,
Гајытма, әзизим, кери гајытма!
Көврәлиб, даһынча ағласам белә,
Даһ билиб үстүмдән јери, гајытма!
Дөнүкдән дөнәнләр даһа пис өрнәк,
Чалыш дөнмәзлијә дөнәни көр сән
О нурлу бу күндән зәһлән кедәчәк,
О ала торанлы дүнәни көрсән.

Мән дүнән дүнәнки сәдајам, сәсәм,
Мән дүнән дүнәнин дүнәни бәлкә,
Һараја јетмәзәм, һаја јетмәзәм,
Атасан бир јоллуг о мәни бәлкә?
Мән дашам, дәмирәм, торпағам даһа,
Үстүмдән адлајыб јери, гајытма!
Керидә сән көрән мән јоһам даһа,
Гајытма әзизим, кери гајытма!..

22 август 1992

ДЕЈИЛӘМ

Билирәм, мән сәнин көз јашларынам,
Донуб көзләриндә галан дејиләм.
Бир мәләк донунда кириб гојнуна,
Сонра шаһмар кими чалан дејиләм.

Биринә варамса, биринә јоһам,
Јоғрулмуш һаһырым, јајылмыш јухам...
Мән һәр вә'дәсијлә бир тале јыхан
«Һәгигәт кејимли» јалан дејиләм.

Гонсан кирпијимэ бир жалэ кими,
Көчсән дә гэлбимэ бир налә кими,
Мән сәни бир долу пијалэ кими
Көтүрүб әлимдән салан дејиләм.

Һәр ешгин јолу вар, һәр өмрүн јары,
Јери, бу үмидләр јолунда јары...
Даһа нә кизләдим, чалынмыш тары
Көкләјән дејиләм, чалан дејиләм...

УНУТ МӘНИ

Дилим динмәз, кирпичләрим сәс еләр,
Нечә хошду — үрәјими кәс елә...
Галан өмрә јарым үрәк бәс еләр,
Унут мәни, алдат мәни, ат мәни.

Ениши гар, јохушу гар бу јолун,
Јад нәфәсдән буз гајасы су олу...
Јалан јолу беш аддымлыг су јолу,
Алдат мәни, унут мәни, ат мәни.

Сән өмрүнүн атәшиндә јананда,
Көлкән кими кәрәксизәм јанында.
Гијмәтли бир итик сахла јадында,
Унут мәни, алдат мәни, ат мәни.

Көздән көзә көрпү салмаг нәр ишди,
Бахышларын мејлини тез дәјишди.
Тәзә аддым өзү тәзә дејүшдү,
Алдат мәни, унут мәни, ат мәни.

Бу севдадан нә јетирдик, нә үздүк?..
Далғасында нә гәрг олдуг, нә үздүк.

Ахыр сәни дүздә гојду бу дүзлүк...
Унут мәни, алдат мәни, ат мәни.

Питсунда, 1 сентјабр, 1981

ГЫЗЛАР

Ешгиниз олмасын чүрүк сап кими,
Әлләрдә кәзмәјин бир китаб кими,
Кимисә мәст едән ал шәраб кими
Ахыб һәр бадәјә долмајын, гызлар.

Ојнар гәһгәһәниз шимшәкләр кими,
Үнвансыз олмајын күләкләр кими.
Гар алтындан чыхан чичәкләр кими
Вә'дәсиз көјәриб солмајын, гызлар.

Сиз бир гајыгсыныз, тале дәнниздир;
О, бә'зән буланыг, бә'зән тәмиздир.
Тале ағлыныздыр, дүшүнчәниздир;
Талејин гајыгы олмајын, гызлар...

1965

МӘҲӘББӘТ КӨРПҮМҮЗ

Бизим фачиәмиз гәһгәһәли гәм,
Бизим комедијамыз гәм долу күлүш!
Мәһәббәт көрпүмүз дејә билмирәм,
Нечә тикилмишди, нечә сөкүлмүш.
Мән ки, дил ачырдым мәһәббәтинлә,
О нечә әријиб бир күман олду?!
Мәһәббәт евинә бирянчи пиллә —
Инам пилләсиндә јыхылан олду.
Чөкдү сүфрәмизә килеј думаны,
Тиканлар көјәрди көнүл јарамда.

Өлдү севкимизин баш гәһрәманы,
Өлдү о, сәнинлә мәним арамда.
Фикринин көз көрмәз ришәләриндә,
Галан дүјүнләрми мејлини әјди?!
Гәлбинин гаранлыг кушәләриндә
Ајаг јерләри дә көзүмә дәјди.

Дедим ки, әријәр бу өтәрки гыш,
Тапарсан одуну, көзүнү мәндә.
Фәгәт сән өзүндә мәни тапмамыш,
Ахтармаг истәдин өзүнү мәндә.

Нә гәдәр ахтардым — тапылмадын сән,
Мәни дә гынадын чох сәртәм дејә.
Хәјанәт гылынчы кәсэн үрәкдән,
Әдаләт, мәрһәмәт истәмәк нијә?

Һәјат гулағымдан бир мәсәл асды,
Сән дә бил, кәрәјин олар бир заман.
Үрәјә кирмәји бачармаг азды,
Үрәкдә галмағы бачармалысан!

Синәм чох сәјкәниб буз нәфәсинә,
Мәһәббәт — еһтирас үнсижәт дејил,
Өзүмү јашатмаг хатирәсинә
Сәни јашатмаг да мәһәббәт дејил.

Чыхырам шәһәрләр, кәндләр сејринә,
Атырам олаңы, кечәни бир-бир
Бу гәдәр сәнсизлик, сәнсизлик јенә
Сәни үрәјимә гәјтара билмир.
Бизим фачиәмиз гәһгәһәли гәм,
Бизим комедјамыз гәм долу күлүш,
Мәһәббәт көрпүмүз дејә билмирәм.
Нечә тикилмишди, нечә сөкүлмүш...

БАҒЫШЛА МӘНИ

Күнаһкарам, нә әмр етсән һазыр дурмушам,
Учалыгды бағышламаг, бағышла мәни.

Нечә дејим сон ајагда көнүл гырмышам,
Нечә дејим: гара торпаг, бағышла мәни.

Һаны бир дә о күн дәнә, о туфан дәнә,
Күлүшүмүз гардан аша, дашдан зивләнә.
Өз ешгими шимшәкләрә һөрүб, зирвәнә
Галдырмадым, ај уча дағ, бағышла мәни.

Гачма, ағыл башда олур, ајагда олмур.
Бар, Күнәшә јөн тутмајан будагда олмур.
Гар олмаса, сел олмаса булаг да олмур.
Дәли селәм, көврәк булаг, бағышла мәни.

Мән ки, атдым бир варлығы, сән варсан дедим,
Гојуб кәлдим оду јетим, очағы јетим.
Кери дөнүм? Нечә дөнүм? Нә үзлә дөнүм?
Јашыма бах, башыма бах, бағышла мәни.
Учалыгды бағышламаг, бағышла мәни...

1975

АҒАРМА САЧЫМ, АҒАРМА

Нә еркән сәнә дән дүшдү,
Нијә дүшдү, нәдән дүшдү?
Бејнимми гүввәдән дүшдү?
Ағарма, сачым, ағарма.

Арзу сонсуз, өмүр јары...
Артды алһны гырышлары.
Сәндә инсаф олсун бары,
Ағарма, сачым, ағарма.

Мәни гәмкин көрсә әкәр,
Дүшмән күләр, дост гәм јејәр,
Гызлар бахыб «дајы» дејәр,
Ағарма, сачым, ағарма.

Дашдыр гэлбиндашдыр чанын,
Јохдур дужун, јохдур ганын.
Ғәлә кәнчәм, сән вичданын
Ағарма, сачым, ағарма.

Өмүр кечир, јаман кечир,
Ғәлбимдән гара ган кечир,
Даһа көзәлләр јан кечир;
Ағарма, сачым, ағарма.

Ғәлә сәсим учалмајыб,
Ел күчүндән күч алмајыб.
Ғәлә үрәк гочалмајыб,
Ағарма, сачым, ағарма.

Илһам адлы шәһпәрим вар,
Јол үстдәјәм, сәфәрим вар.
Јазылмамыш әсәрим вар,
Ағарма, сачым, ағарма...

1956

ГОШМА

Бәлкә дә дил тапдыг сөз тамаһында,
Нәјим вар, бир-ики сөздән савајы.
Очаг вар, бир ишым көз тамаһында,
Мәним үрәјимдә көздән савајы...

Мәним истәјимин әли сәриндә,
Сәнин инадынын көкү дәриндә.
Сөјлә, нә көјәрәр вә'дәләриндә
«Көзлә»дән савајы, «дөз»дән савајы?

Хәјалын јоллара јол асан ола,
Мәним бу арзума јол асан ола,

Сән адда, нишанда јол азан ола,
Бир үнван билмәјә биздән савајы...

Август, 1970

ОХУ, ТАТАР ГЫЗЫ

Оху татар гызы, додагларыны
Дарасан чајына сөјкәјиб, оху.
Ғәјалар шәкләјиб гулагларыны
Таныш бир нәғмәни динләјир, оху.

Бу дилсиз дашлара сәсләр һопулуб,
Јашајыр учрумлу дағ арасында.
Саһилдән говулуб, јурддан говулуб.
Кизләниб бир ајы мағарасында.

Оху, дүнәнијлә кәлиб көрүшән
Бир татар ғарысы туш олсун она.
Јетим ушаг кими дидәркин дүшән
Нәғмәләр тапылыб гошулсун она.

Нәғмәнин сәфәри үфүгләрәдир,
Нәғмәнин мәнзили ғалмаз јарыда.
Оху, варағлансын көзүмдә бир-бир
Бабанын дүнәнки күнаһлары да.

Сәни баша дүшәр гәдим бир гала,
Анлар биналарын, јолларын чоху.
Оху, татар гызы, јарымчыг галан
Бир ел нәғмәсини тәзәдән оху...

Јалта, јанвар, 1968

ОЛАРМЫШ

Өјүнәси бирчәм идин, биримдин,
Јөн тутасы гибләм идин, пиримдин,

Талејимэ дан улдузу билирдим,
Карвангыран олмағын да олармыш.

О долаша чох јувалар долашыб.
Бал дилиндэн биширэрсэн бал ашы...
Јүз додағын артығындан булашыг
Бир гэдәһә долмағын да олармыш.

Азан дилди — сөз тапдајан, сөз јолан,
Беш аддымда сөз јорулан, сөз јоран...
Нә фәрги вар: әјри јалан, дүз јалан...
Доғрулутдан дојмағын да олармыш.

Гал синәмдә, гал, ај севдам, гал, ајчам,
Пахыр гәлби ағартмады галајчан.
Мәһәббәтин ганад ачан, гол ачан,
Гол бағлајан голбағын да олармыш.

Әл сојуду, көнүл дә од галамыр,
Күн күн үстә хәзәл кими галаныр.
Бир әлинән тикдијимиз галаны
Бир әлинән ојмағын да олармыш...

Декабр, 1980

ГАЈЫДАРСАН

Белә дөнмә, исми Дөнүк дејилсэн;
Килејин вар: јағдырыб кет, јағыб кет.
Гајыдарсан: јол көјәрәр, јол донар,
Кечдијимиз јола бир дә бахыб кет.

Иннән белә дәммин дәмдә, гәмин кәм...
Иннән белә тој-бусатлар сәнинки.
Көз јашларын кәрәк олмаз јәгин ки...
Көзләрини көзләримә сыхыб кет.

Алдатмаг да алданылмаг дејилми?
Зәһәр сатмаг зәһәр алмаг дејилми?
Јахшы гују тәрс бадалаг дејилми? —
Елә бирдир: јыхылыб кет, јыхыб кет...

Туфан дәли, ил тағында күн зәриф,
Тез төкүлдү өмрүмүзүн күн зәри.
Бары ајыр јадда галан күнләри,
Јаддашынын бир учуна јығыб кет.

Гопду бир сәс, гопду бир тағ галамдан,
Көјәрчинләр перикди дағ галамдан,
Ешгим галан бу үчбучаг галамдан
Әлиндә чам, дилиндә шам чыхыб кет...

декабр, 1980

АЈРЫ ЈОЛЛАР ВАР ИМИШ...

Севки јолу... дәрәси бир, дүзү бир,
Тутдун ону — астары бир, үзү бир.
Бүдрәмәсэн, бири јүздүр, јүзү бир...
Нә сајалы, сајлы јоллар вар имиш.

Чохда чоха, азда аза гајылдым,
Мән нәфсими истәјимдән ајырдым.
Сәнин мејлин әјиләндә ајылдым:
Дүзү кәсэн әјри јоллар вар имиш.

Өмүр боју дан јеринә гол ачдым,
Гарлы дағдан гарлы даға јол ачдым,
Бир үрәјин зүлмәтиндә јол аздым,
Нә јахшы ки, ајлы јоллар вар имиш.

Бу дүнјајла чәнкә чыхам... јашым аз,
Галаларла бәһс етмәјә... дашым аз,

Тоз жүкүнү мин араба дашымаз...
Нэ совгатлы, пајлы јоллар вар имиш.

Үзүн гара көзүндәки көлкәдән,
Дилин батды «нэ билимдә», «бәлкәдә».
Бир үнвана дөндүјүмүз дөнкәдән
Ајры сәмтә ајры јоллар вар имиш...

11 август, 198:

НЭ БИЛИМ

Сәндән мәнә бир өмүрлүк хатирә,
Мәндән сәнә нә галачаг, нә билим.
Чәтин бир дә даш үстә даш битирәм,
Нијә учду бу галачыг, нә билим...

Дамағымда бал севданын турш дады...
Ушаг ағлым инадыны гуршады.
Нә һөнкүрдү бу нагәфил күршады?
Кимә дедим, деди анчаг: нә билим.

Күнләр мәнә күн јазмағы унутду,
Күлүм, күнүм күлләрим и гурутду.
Бу ојунда ким удузду, ким удду,
Пешиманы ким олачаг, нә билим?..

Мән Аразам, сәсим тутгун Аразды,
Һа чағырдым, һа јүјүрдүм, һа јаздым.
Инди даһа гајнар тәбим ајазды,
Исинәрми бир од-очаг, нә билим...

Август, 1970

БИР АЗ КЕЧИКӘНЛӘ, БИР АЗ ТӘЛӘСӘН...

Сәнин тәләјинчүн чох горхурам.
Р. Һәмзәтов

Һәр шеји демәк дә,
данмаг да чәтин,
Арабир бу кизли дәрду удур мәни,
Бу шылтаг, әркөјүн бир мәнәһәббәтин
Вахтсыз јетимлији горхурадур мәни.

Ким бир дә сон ешгә сонбешик дәјә,
Ичә о көзләрин одуну бир дә.
Дүнја дедијимиз бу көзәллијә
Гибләкаһ еләјә адыны бир дә.

Дилли дә, дилсиз дә елә мән идим
Гәлбинин сәсини гәлбимә јазан.
Горхурам: сән мәнсиз үрәјини дә
Дујуб охумағы бачармајасан.

Горхурам чох шејин рәнки дә дөпә,
Дағ — ади даш ола.
Булаг — ади су.
Бир јени дәрду ола: гәлбиндән мәнни
Атмамаг горхусу,
Атмаг горхусу.

Горхурам: тәнһалыг бездирәр сәни,
Гәфил бир гаралты дурар јолунда.
Јаланы, шириндил бир әјләнчәни
Горхурам мәнәһәббәт биләсән онда.

Алову көз јуман, күлү гышгыран
О чағын, о чағын горхурадур мәнни.
Һардаса габ јујан, ев јыгышдыран
Јетим гочалығын горхурадур мәнни...

Ат о мәнсизлији јухуларындан.
Јаша нә адымла, нә шәһрәтимлә.
Ајрыл бу мәнсизлик горхуларындан
Бу дөрдчә мисралыг нәсиһәтимлә:

Бир аз кечикәнлә бир аз тәләсэн
Үз-үзә кәлибсэн, нә күс, нә агла.
Бир ешгин кәләчәк нифрәтини сән
Индидән, индидән овхарлы сахла...

Январ, 1974

А ЗАЛЫМ...

Танымырсан јахын нәдир, јад нәдир,
Јада достсан, доста јадсан, а залым.
Үрәјимдә бир күнәшин оду вар,
Күр гурујар Күрә атсан, а залым.

Дағ дајанмаз бу ағрыја, бу гәмә;
Гисасын вар — ал бу чаным, бу гәмә.
Гәм дәрјасы ахытмасын синәмә,
Бу гәсдиндән јаман шадсан, а залым.

Данышмырсан, јохса дилдир бахышын?
Каһ хәнчәрдир, каһ да милдир бахышын.
Һәм өлдүрүр, һәм дирилдир бахышын,
Нә сәһркар бир чәлладсан, а залым.

1965

ВАХТЫНДА КӘЛМӘДИН

Вахтында кәлмәдин... Мән мәндим онда,
Ганадым јериндә, голум јериндә.
Мән онда ешгинин ағ отағында
Олсам да, олардым гурум јериндә.

1977

Вахтында кәлмәдин. Бир чыхаг јола,
Бир кедәк бир өмрүн сонуна кими.
Јолларда јорулаг, јоллары јораг,
Гәлбимиз баш-баша сөнәнә кими.

Мән дә чох үрәјә од дартдым һәдәр,
Һеч вахта сығмады һавалы вахтым,
Чајнагдан, гајнагдан узагды һәлә,
О мәним абырлы, һәјалы вахтым.

Көрмүшәм вә'дәсиз батан сәсләри,
Һај чәкән гајаны, дашы көрмүшәм.
Хәјанәт ишиндә уstad кәсләри
Дәјанәт ишиндә нашы көрмүшәм.

Һа дедим өзүмә өзүндән әл чәк,
Ујсан һәр һаваја, ојнамаг асан...
Талејин далынча кедирсән, кәрәк
Говрулсан, соврулсан, гајытмајасан.

Мум олдун, гум олдун даша сөјкәниб,
Синәндә көјәртдин даш хынасыны,
Булуддан су алса, гызыл һејкәлин...
Заман сындырачаг тез сынасыны.

Данышсаг, чыхачаг дәрд бир-бир үзә
Гәлбимиз күллү бир күлгабы кими.
Биз инди кәрәјик бир-биримизә,
Кәрәксиз нәсиһәт китабы кими.

Сәни ким јоллады өмрүмә гоншу,
Гајыт чәһлиминә, јолумдан ајыр.
Мән инди јол азан бир сәһра гушу,
Сәсим дә, сөзүм дә сөзә бахмајыр...

Вахтында кәлмәдин... Бир көһлән атды.
Вахтында јалына јатанлар удур.
Јер көјә туллады көј јерә атды.
Будур, кечикәнин төһфәси будур.

1988

САҒЛЫҒЫМДА...

«Сағлығында гижәт верин инсанлара»
ше'ринин мүәллифи *Ҷабир Новруза*

Көз јашыны төк синәмә — дәфн елә,
Ағлајырсан — сағлығымда ағла сән.
Гәһрин варса, сағлығымда гәһр елә,
Ағлајырсан — сағлығымда ағла сән.

Вармы инди аһдан јанан Кәрәмләр,
Оду одла сөндүрәчәк Сәнәмләр?
Бир дә чәтин әлә дүшә бу дәмләр...
Ағлајырсан — сағлығымда ағла сән.

Кедән кедәр, гәми галар бир ичим,
Фәргә јохду; ја үч мини, ја үчү...
Мәзар үстә чоху ағлар көрк үчүн,
Ағлајырсан — сағлығымда ағла сән.

Горх ки, сабаһ гәбирләр дә чапыла,
«Инчиләшән» көз јашлары гапыла,
Көз јашлары алверчиси тапыла,
Ағлајырсан — сағлығымда ағла сән...

Өлүм одур — башда отурт, баш олмур,
Сағлыг одур — тә'рифләрә аш олмур,
Даша да бүк, дашы да бүк — даш олмур,
Ағлајырсан — сағлығымда ағла сән.

1987

ГАЧМА МӘНДӘН

Мәндән гачма, гузу чејран,
Мәндән гачмага нә вар ки?
Дәрдимә ган, дәрдимә јан,
Мәндән гачмага нә вар ки?

Тәк овчујам, тәләм јохду,
Тәк јолчујам, Ләләм јохду,
Сөзүмә тән гәләм јохду,
Мәндән гачмага нә вар ки?

Нур зүлмәтсиз һачан олду?
Зүлмәтдән нур ичән олду!
Үрәјимдән гачан олду,
Мәндән гачмага нә вар ки?

Бу замандыр, кәрдиши вар,
Дидмә, гурма вәрдиши вар.
Сүд диши вар, гурд диши вар,
Мәндән гачмага нә вар ки?

Дағына думан дејиләм,
Бағына туфан дејиләм.
Гачсан да гован дејиләм,
Мәндән гачмага нә вар ки...

1989

ТЕЛЕФОН

Бу күн телефона јазығым кәлир,
Бир вахт һәмдәм олан инди јад олуб.
Зәнкин көзләнилмир, зәнк көзләмирәм,
Јазыг хәчәләтдән икигат олуб.

87

Көрпә дә дежиләм бешијә дөнәм,
Нејва-нар сатмырам жешијә дөнәм,
Бүрократ элиндә пишијә дөнән,
Бир чанлы, лал-динмәз апарат олуб.

Нијә ејванымын бүлбүлү итди,
Јериндә бошбоғаз бир гарға битди.
Елә бил дүнјада күлмәли-чидди,
Чидди нә вардыса зарафат олуб.

Дәлидағ, сәсини ешидим һардан
Бир зәнк јоллајасан, јағышдан, гардан,
Бу фағыр телефон нејләсин, гардаш,
Даһа Мәммәд Араз фарағат олуб.

НӘ ОЛА-ОЛА...

«Нишанчы өзүмүз, һәдәф өзүмүз»,
Дајанаг, сонрасы нә ола-ола.
Һәләлик пис јанмыр көһнә одунда
Бу очаг, сонрасы нә ола-ола.

Өмрүмүз гүруба әјиләнәчән,
Јорулуб безмәјәк бу әјләнчәдән.
Деди-году адлы бир әјричәдән
Атылаг, сонрасы нә ола-ола.

Бир аз гәлбимизин сәсиндән гачаг,
Бир аз ағлымызын дәрсиндән гачаг,
Инад икиләшсә, тәрсиндән гачаг,
Јад олаг, сонрасы нә ола-ола.

Өзүнү һагг билсән мәни дә һагг сан,
Чәтин ки, говушаг су олуб ахсаг.

Бир одда күлүмүз говушачагса,
Од олаг, сонрасы нә ола-ола.

1980

ОД КИМИ, СУ КИМИ

Һәлә јеријирәм гәлбимлә гоша,
Һәлә чохларына өрнәјәм, бала!
Гоча бүдрәјәндә бүдрәјән гоча,
Көрпә ағлајанда көрпәјәм, бала!

Өмүрсүз өмүрдән чох асылыјам,
Кәрәкдир сөз дејәм, сөз јастылыјам.
Һардаса күл үзә күл јастығыјам,
Һардаса илана көјнәјәм, бала!

Бәлалы башында нә дөвләт, нә гуш...
Тәбриз нә истәјир? — Тәбриз гуртулуш...
Бах, инди пәтәји суја тутулуш
Ары топасындан көјнәјәм, бала!

Дүнјамыз бир сапла асылы көјдән,
Сәсим, бу торпағын сәсинә көһлән!
Десәләр ше'римин авазы көһнә...
Од кими, су кими көһнәјәм, бала!

1980

ГАЈАЛАРА ЖАЗЫЛАН СӘС

(Лирик поэма)

Илк пајызды... Зирвэләрдә гар ала-тала,
Сејрәк думан сүрүнүрдү дағ јамачында.
Даш-гајаны јалајырды Күнәш аз гала
Боз булудлар јахасыны кениш ачанда.

Бир гајанын шиш учуна гонмушду гартал —
Бир аз сиври вәзијәтдә: топ күлләситәк.
Елә бил ки, чајнағында гајаны дартыб
Бу саатча үстүмүзә һүчум чәкәчәк.

Нисс еләди түфәнксизик,
 бир дә гонағы,
Нәзәријлә ашрымачан өтүрдү бизи.
«Бу гәдәмлә зирвэләрә чәтин гонаның»,
Санки гартал «өлчүб-бичди» чүр'әтимизи...

Бизә јаныг верир кими галхды һаваја;
Сүзүб кетди һара исә
 арын-архајын...
Көлкәсинә чобан ити һүрдү һаваја
О гарталды —
 дағ мәскәнли, гаја архалы.

Сүрүнү дә, чобаны да беләчә санки
Бир таблоја рәсм етмәјә сахламышдылар:
Аласејрәк гара халлы бир палаз кими
Ағ сүрүнү боз јамача мыхламышдылар.

Чобан неји ујутмушду гајаны, дашы;
Дөшдә сүрү мәст олмушду,
Дәрәдә думан.
Дики галхыб, јастан јерә чыханда машын
Сүрү һүркүб топалашды,
Диксинди чобан.

Итләр чумуб, бизи алды мүһасирәјә,
Ферма мүдири дүшдү јерә,
итләр кириди.
Ала көпәк нисс еләди јемәк вар дејән —
Имсәләјиб, көј машынын
 алтына кирди.
Чобан кәлиб әл узатды һамыја бир-бир:
— Хош кәлмисиз бу дағлара,
Бу булаглара;
Чохдандыр ки, бу дағ-дәрә гонаг көзләјир,
Дүшмәсәниз даш-гаја да инчимиш галар...
Дедим: елә салам вериб, хош үз ки көрдүк,
Бәсимиздир.
Гој вар олсун бу дағлар да,
дағлар оғлу да.
Деди: бизим чөрәјимиз һалал чөрәкди,
Кәсиб ону Низами дә,
 Гоч Короғлу да.

Јәгин сиз дә јазы-позу адамларысыз,
Сағ олсунлар гәзетчиләр, кәлиб јазырлар.
Дејәчәјәм; дил мәнәди, гәләм сиздәди,
Јазачагсыз «јүз гөјундан јүз әлли бала...»
Кәрә тоғлу өзүмүндү...
— Јох, нәјә кәрәк,
Тәләсијрик.
— Гардаш, бир вахт адәт варды —
Гонаг атынын
Чиловуну тутардылар, јенәрди гонаг, —

Дејиб дөндү чидди-чәһдлә машынына сары,
Сүрүчүҗә әрклә деди:
— Сүканы бәри...
Кечди сүкан архасына:
— Сүрүчү гардаш,
Сән дә бир аз аға кими әйләш јанымда.
Бә'зән олур: гашгабаглы даг думанында

Машын нәди, гуш да азыр...
Думансыз күн, күмансыз күн,
 беләди дағлар.
Думаны да бәрәкәтди
 бу дағын-дашын,
Нәзинчә бир бајатыды
 чискин јағышы.

Тәкәр сүрүшдү,
Сола бурду, илишәк олду гангал топасы;
Деди: бир аз јер сурчагды,
Еһмаллы дүшүн...

Дүшдү һамы.
Чобан деди: бурда мәним музејим вар,
Бу јана бахын
Булаг үстә гара даша диггәтлә бахдыг: —
Ири, көнтөј һәрфләрлә һәкк олунубдур:
«Сәмәд Вурғун су ичибдир бу булагдан,
Сентјабр, 1952-чи ил».

Чобан дејир:
— Мән о вахт да беләчә идим,
Сач-саггалы беләчә дүмағ
Белә бајрам көрмәмишди
Бизим бу јајлаг:
Сәмәд Вурғун кәлмиш иди бизим дағлара,
Мән биләни: илк дәфәјди бу обалара
Белә ширин сөнбәт әһли,
Белә јапышыглы,
Дәрд-сәр билән гонаг кәлирди.

Халы сәрдик,
Сүфрә ачдыг булаг башында.
Мәчлисимиз дәмһадәмдә јалын гашындан

Димдик галхды бир дағ кәклији —
Дүз овчунун һәдәфинә хаталы кими,
Ешитмишдим Сәмәд Вурғун түкү вуранды.
Деди: һүсејн, бәри көрүм о алышганы,
Һүсејн оғлан
Тез кәтирди гошалүләни.
Бујур — деди — Сәмәд гага.
Һүсејн оғлан кәклијә бахды,
Сонра мәнә јаваш деди:
 — атмајачагды,
Сәмәд гушун нәғмәсини ағзында гөјмаз...
Хејли белә гуш охуду,
 Сәмәд дурду
 Әли тәтикдә.

Бу вахт елә башымызын үстә һәрләнән
Гарагушу јола тәрәф милләнән көрдүк.
Кәклик галхды.
Кәклик енди,
Һаглајанда гарагуш ону,
Нәрилдәди гошалүлә.
Гарагуш ашды,
Сәрәләнди үстүнә бир ардыч колунун.
Нәфәс дәрдди. Бахды сәнән папиросуна,
Бир стәкан су вер — деди — чаван чобана.
— Демә, чобан гардаш, намәрдлик етдим;
Доғрусу, ов алмаз овчу овчудан.
Мән нишан алмышдым бир хәјанәти,
Өлән — чалағанды,
Галан — охујан.
Күллә атмамышдым бу сәфәримдә,
Кәклијә вурмадым,
Дедим охусун.

Күнаһы чох олуб бу әлләрин дә,
Гарагуш сонунчу күнаһым олсун.
Сефир тәбиәт дә чәсур гушлары,
Һалына аз һаныр өлүвајлары,
Беләчә ғырырыг надир гушлары,
Беләчә кәсилир ғартал ғыјлары.
Гарагуш һағлыјды.
Ов онун иди.
Еһ, күллә нә билир нәди һағг-һаһағ
Күлләни кәтирән шаир һүсејнди,
Дағлар нә ғарғыса мәним олачағ.
Инсан өләндә дә дағларда өлә,
Дөнә бир зирвәнин дөнәр ғарына.
Бир ғарыш жүксәлиш кәтирә билә
Бу дағ дурушуна,
Дағ вүғарына.
Јәгин мән өләндә ешидәчәксән,
Су кими тәмиздир чобан әлләри;
Бир дәстә тутарсан дағ чичәјиндән
Бах бу сөјкәндијим ғара дашы сән
Бәш дашы биләрсән,
Гојарсан һанына о чичәкләри...
— Аллаһ еләмәсин.
Елә демә сән.
Мән сәндән бөјүјәм азы он беш ил.
— Хејр, чобан ғардаш, иш јашда дејил.
Сән мәндән бөјүксән,
Мән сәндән ғоча.
Мән сәндән һүндүрәм.
Сән мәндән уча.
— Аллаһ еләмәсин, мән уча олам,
Дүнјаја бахырыг сиз учалыгдан.
Биз, олса, — ағачыг, барымыз сизләр.
Биз, олса, — булағыг, сизсиз дәнизләр.
Биз дә танынырыг ад-санынызла,
Биз дә танынырыг гәләм-кағызла...

— Јох, чобан, бу дағлар сөјкәнәчәкди,
Сизин һәмдәминиз күлдү, чичәкди,
Бу дағлар һеч вәдә бадалағ билмәз,
Ити дә бир өзкә јал-јалағ билмәз.
Туфаны амансыз — һамы үчүндүр,
Зирвәси думансыз — һамы үчүндүр.
Дағ кими сәрт олур дағ адамлары,
Чөрәкли, мәрд олур дағ адамлары...
— Сусду шаир, күрәјини сөјкәди даша,
Бир хејличә хумарланды дағ күнәшиндән.
Көзләрини ачыб көрдү:
Мәчлис гурулуб.
Бир аз пендир дүрмәләди булағ отујла.
Кабба һеч әл вурмады,
Јағ-бал јемәди.
Хошу кәлди чобанларын сәлигәсиндән.
Чәлдлијиндән, тәпәриндән, иш көрмәсиндән.
— Машаллаһ ки, һәрәси бир од парчасыдыр,
— Әмр еләсән, һәрәси бир дағ јарасыдыр...
Мәнә бахды, хејли бахды, бу дағлар — деди —
Анчағ белә мәрд кишиләр јетирмәлијди.
Бир де көрүм, чобан ғаға, јашын нечәдир?
— Валлаһ—дедим,—зарафатла—көзүмү ачыб
Көрмүшәм ки, дағ бу јашда,
Мән дә бу јашда...
Јаш өлчмәклә арам јохдур әзәлдән бәри.
Деди: хошбәхт адамсанмыш...
— Јаш нәјә кәрәк...
Јашы билиб-билмәмәјин һеч фәрги јохдур,
Бир дә, нөвбә јетишәндә јаш сорушулмур...
Деди: хошбәхт адамсанмыш...
— Бир де көрүм: арағынан аран нечәдир?
Дедим:
Сәнин булағынан аран нечәдир?
— Бир де көрүм,
Һардан белә сөз еһтијаты?

— Бу дағларда чох чапылыб Короғлу аты,
Бизи тәкчә дағ јашатмыр,

саз-сөз јашадыр,

Та эзәлдән гылынчымыз сазла гошадыр.

Саз кәсибди бә'зән гылынч кәсмәјәни.

Кәлиб өзү тапыб мәни:

«Бинәләри чадыр-чадыр...»

Јазанынын чох кәламы јадымдадыр...

Деди: хошбәхт адамам мән,

Нәјин вардыр

Оғул-ушагдан?

Дедим: алты гузучун вар,

Алты сағычын.

Дедим: хошбәхт адамам мән,

Хошбәхтди халгым,

Дүнјалара чыхмалыды чобаны онун,

Фырладарам дөврәсинә дүнјаны онун...

Чобанлардан бири дуруб бу ше'ри дедк:

«Үстүндән карван јеримәз,

Сыхды думанларын, дағлар».

Өзү ше'р охумады; јашарды көзү.

Сөз верди ки: «кәлән дөфә саз чаллам өзүм».

Үнван верди.

Мән дә дедим өз үнванымы;

Дедим јәј-јаз дағлар — евим,

Гышда Муғандыр.

Дедим бизә бәхшиш елә бир китабыны,

Деди: валлаһ, неч бириси јохду јанымда,

Бир дә кәлсәм, кәтирәрәм...

— Ондан сонра тәк бирчә јол кәлди Муғана,

Бир чүт чәкмә кәтирмишди гоча достуна.

Бир дә тәзә гошалүлә — јағдача дурур,

Чәкмә нечә алыныбды — еләчә дурур.

Кејиб гәбрә кедәчәјәм — вәсијјәтимди.

Бир дә онда бир нәрләмә лент кәтирмишди.

Мән дә она бағышладым өз чүрчәнәми

Зор-күчүнән:

Деди—донарсан,

Дедим: донсам, бир аз исти јола саларсан.

Ондан сонра бу дағлара јолу дүшмәди,

Сәси кәлди,

Сөзү кәлди,

Өзү кәлмәди.

Ондан сонра бу булагдан су ичмәмишәм.

Ондан сонра булаг олду — «Вурғун булағы»

Адыны да бу гајаја өзүм јазмышам,

Бу да мәним әсәримди.

... Гоча чобан бир дә бахды:

Сүфрә ачылыб,

Қабаб шиши гузучунун әлиндә галыб.

Ишарә еләди...

Нәр шеј јербәјер...

Бу сөһбәтдән дәм олмушду елә бил һамы,

Һамы демәк истәјирди

— Тамада һаны? —

Ичәк онун сағлығына...

Бу дәмдә бирдән

Онун сәси ешидилди гаја дибиндән.

«Бинәләри чадыр-чадыр,

Чох кәзмишәм өзүм, дағлар...»

Гајаларда сәда вериб гајыдырды сәс,

Санки јатмыш дашлары да ојадырды сәс.

Булаг дејил, сәс ахырды үзүашағы,

Вурғун сәси, Вурғун сөзү, Вурғун булағы...

Биз һансымыз о нәғмәдән су ичмәмишик?

Кәламындан чығыр алыб, јол сечмәмишик?

Јүз булагдан су ичмишди өзү бәлкә дә,

Сөз булағы бирчә јурдда, бирчә өлкәдә

Бир үрәкдән башланырды—халг үрәјиндән,

Дүнәниндән, бу күнүндән, кәләчәјиндән...

Һамы јаддан чыхартмышды магнитофону,

Думан дејил, сөз олмушду дағларын дону.

Синәсини ачмыш иди гызыл гајалар,
Саздан-сөздән бизим дағлар чәтин дојалар.
Бизим дағлар һәр сөзү дә алмаз вечинә,
Сөз дашына јазылмаса,

сөзсуз кечинәр.

Ја әркөјүн, ја ипәк ол,—өвлад ол она,
Мин ил сахлар, гајалара јазылан сәси.
Аз олмајыб даш атанлар дағ вүгарына,
Аз олмајыб дашла биркә дијирләнмәси.

Биз кәлмишдик,

Кәлән кими ким дүшдү јада?

Бу дағларын өз дилиндә данышан адам.

Бу дағларын, бу дашларын јаддашы мөһкәм,

Сәбри ағыр, чәбри ағыр, гәзәби өткәм...

Кими сәсләр бу ел-оба?

Кими охујар?—

Јахына кет, суал вериб, өзүндән соруш.

Ону севиб, ону дејиб, ону дујанлар

Онун гаја јаддашына һәкк олунармыш...

Октјабр, 1976

КӨЈЭРМЭЗ

Лејләкләрин чөп јувасы бош галыб,
Баһар кедиб, пајыз кәлиб, гыш галыб
Көј чәмәндә очаг јаныб, даш галыб,
Бу дүнјанын гара дашы көјәрмәз.

Нә бу очаг көзәрәси, сөнәси,
Нә о күнләр бир дә кери дәнәси...
Гәм еләмә, гәлбимин бир дәнәси,
Бу дүнјанын гара дашы көјәрмәз.

О күлјанаг бәнддир бир хош бахыша,
Көрпә будаг әл ачыбдыр јағыша.
Мин баһарын һәрарәти јағышта,
Бу дүнјанын гара дашы көјәрмәз.

От көјәрдиб о чығырым, о изим,
Туфанланыб чалхаланан дәнизим,
Даһа мәндән севки умма, әзизим,
Бу дүнјанын гара дашы көјәрмәз.

Араз боју чох мә'налар сезмишәм,
Елә билмә әлләрим и үзмүшәм,
Үрәјимә даш бағлајыб дөзмүшәм,
Бу дүнјанын гара дашы көјәрмәз.

ГЫСГАНЫРАМ ДАҒЛАРЫ...

Сәнә гысганырам дағлары, гардаш,
Нә бојда сәрвәти әлимдән алдын.
Дилимин учунда мөвзулар варды,
Мән фүрсәт тапмамыш дилимдән алдын.

Бурда јуху билмәз, илһам ојагды,
Бурда гафијәләр јүнкүлајагды,
Бурда һазыр мисра вараг-варагды—
Јығыб чәмәнимдән, чөлүмдән алдын.

Гарышды нәғмәнә чајын нәғмәси,
Сәсиндә күл ачды кәклијин сәси,
Өпдү нәфәсини дағын нәфәси —
Әтри чичәјимдән, күлүмдән алдын.

Бу јердә тәбиәт ширин хәјалды,
Титрәшир, сәјрышыр, о јал нә јалды?!
Лаләләр ше'риндә тәртәзә галды,
Чәмәнин өмрүнү әлимдән алдын.

Рөвзәт

ДАҒЛАР

Дағлар мәни танымады
Мәмәд Араз

Ше'р олду күнүм, ајым,
Гајаларда дурдум гајым.
Гыјја чәкдим, сандым гыјым
Гарталларын гыјындадыр.

Дағлар бахды сојуг-сојуг,
Бағрым олду ојуг-ојуг.

Дағлардакы бу сојуглуг
Булагларын сујундадыр.

Булуд кечиб зирвә — шишә;
Күн јаныр ки, кабаб бишә.
Кәпәз бахыр бу «биш-дүшә»,
О, Көјкөлүн тојундадыр.

Сајрышанда ишыг сели
Кирпијимә чатыр әли.
Күр бир охдур алов дилли,
О, Боздағын јајындадыр.

Дәлидағы ашмаг олмаз,
Туфанындан гачмаг олмаз.
Бу дағдан баш ачмаг олмаз
Илин һансы ајындадыр.

Јарашса да вүгар даға,
Дағ демәдим мән һәр даға.
Мән үз тутдум Јанардаға,
О да алов гојнундадыр.

Дағ вар, јағы таптағында;
Од пүскүрүр торпағындан,
Көјләр тутулур аһындан, —
Башы минбир ојундадыр.

Мән дағлары саја-саја
Гышдан чыхыб, дүшдүм јаја.
Көрдүм дүшүб мин гајғыја,
Дағлар да өз һајындадыр.

А дағ ата, зирвә баба,
Биркә сон гојун әзаба.
Билин, јадын һәр ел, оба
Һесабында, сајындадыр.

АЈ ҺАРАЈ

Устад, јенә гйбләм, јөнүм сәнәди;
Сөзүм даға, зирвәдәки чәнәди.
Дәрәләри гар бағлајыб күнәди, —
Чығыр итиб, јол бағланыб, ај һарај!

Бир газанда јашајырыг, гулпу јох,
Бу газаны гыздырмаға чырпы јох,
Бағчасында иланы чох, кирпи јох,
Ағыллы да чығалланыб, ај һарај!

Бошбоғазлыг дағарчығы јекәлиб,
Намәрдләрин дар чығыры јекәлиб,
Јахшыларын дар ағачы јекәлиб,
Ағ әлләрлә сығалланыб, ај һарај!

Бу газанын алты торпаг, үстү көј,
Башымызда бурум-бурум түстү көј.
Нијә биздән күсдү торпаг, күсдү көј,
Ким алдадыб, ким алланыб, ај һарај!

Бу газанын дөрд јанында дағ инләр,
Газанханлар, Дағјунуслар, кәһинләр.
Дәрдимизә өлү ағлар, сағ инләр,
Дағ да, даш да јараланыб, ај һарај!

Устад, бирчә күвәнмишик адына,
Дар күнүмдә Араз чатыб дадыма.
Көр бир һарда мисран дүшдү јадыма:
«Көрпүләнин ај Аразлар,
Мәни гојмајын тәкләнәм».

Нахчыван, 15 октјабр, 1991

МӘММӘД АРАЗ ВАР

Портретләр силсиләсиндән

«Гарачы» чал, дәли тә'бим ојансын,
Вар истәјим гој бу рәнкә бојансын.
Саз көһләним «Учгун» көрүб дајансын,
Демәсинләр сөз гүдрәтим вар, аз вар...
Нә сөз дејим, ахы Мәммәд Араз вар.

Бир дәрәдән чығыр тутуб галхырам,
Зирвәләрин көркәминдән горхурам.
Һејрәт илә бир зирвәјә бахырам,
О зирвәдә боран чохду, гар аз вар,
О зирвәдә бир дә Мәммәд Араз вар.

Ил доланыр, кечир өмүр карваны,
Хатырламыр үрәкләр һәр сарбаны.
Јашамагчүн јаддашларда јер һаны?
Һәр шаирә үрәкләрдә јер аз вар —
Үрәкләрдә бир дә Мәммәд Араз вар.

Мобил Гулузада

ШАИР КӨЛКӘСИ

Мән бир шаир таныјырам, онун сәсиндә,
Әсрләрин көврәк, гәмли нидасы вардыр.
Бешик кими јырғаланан Јер күрәсиндә,
Өз нәфәси, өз сөзү вар, сәдасы вардыр.

Мисралары сыраланыр ордулар кими,
Фәтһ ејләјир бу дүнјаны һамыдан габаг.
Гајаларын зирвәсиндән саф сулар кими,
Ахыб кедир, һарда олса, јерни тапар.

Чөллөр онун дәфтәридир, мешә гәләми,
Гәләмини дәнннзләрә батырыб кечә.
Мән горхурам әлләриндән дүшә гәләми,
Исте'дадсыз бир адамын әлинә кечә.

Сөз мүлкүндә чошар Араз, чаглајар Араз,
Арзусуна, истәјинә чатар ахырда.
Бир шаири һөрүјүнә баглајар Араз,
Илһамыны илһамына гатар ахырда.

Ше'рләри чох инчәдир, зәрифдир онун,
Елә де ки, сөзләрини дишин кәсмәсин.
Тә'риф демә, илк дүшмәни тә'рифдир онун,
Тә'рифинә еһтијачы јохдур һеч кәсин.

Мән горхурам ону көрүб күчә итләри,
Көзләримин габағында сал јериләшә.
Ара јердә о әлинә кечә итләрин,
Ара јердә итләр онун үстүнә дүшә.

Гајаларын синәсиндә әкс олар сәси,
Гајалары парчалајыб бир шаир чыхар.
Јолларына көз диксә дә Ејфел гүлләси,
О истәмир бу дүнјаја гүлләдән баха.

Анасынын мәзарына ахар көз јашы,
Тәпәләри мәзар билиб гучаглајар о.
Дара дүшсә көмәјинә јетәр јаддашы,
Өтүб кечән күнләрини сораглајар о.

Јашадығы ағ күнләрин, гара күнләрин,
Ағы кедәр, көзләриндә галар гарасы.
Өз дәрдини дүшүнәндә, доғма елләрин
Үрәјиндә дәрди галар, јарасы галар.

Бир адама әл верәндә титрәјәр әли,
Үрәјинин көврәклији кечиб әлинә.
Дәрәләрин арасыјла бир шаир кәлир,
Кедиб чата биләчәкми өз мәнзилинә.

Нәсилләрдән нәсилләрә ше'р көндәрәр,
Өһдәсиндән кәлә биләр олса да чәтин.
Ениб тарих дәрәсинә күл-чичәк дәрәр,
Дүзәр һәр күн јахасына әбәдијәтин.

Ким дејир ки, бу сөзләрин вахты өтүшүб,
О күрсүјә тәзә галхыб, бир гулаг асын.
Шаирлијин зирвәсинә көлкәси дүшүб,
Көлкәсиндән чыхмаг олмур Мәммәд Аразын.

Әбүлфәз Мухтароглу

МӘММӘД АРАЗ

Дағ башыны думан алыб,
Кәдик чәнди, Мәммәд Араз.
Шүкүр, гәдим Нахчывана
Көјдән енди Мәммәд Араз.

Сәси кәләр зирвәләрдән,
Ајағыны үзмәз јердән.
Үлвүлүкдә пејғәмбәрдән
Демә, кәмди Мәммәд Араз!

Араз деди аловланды,
Чәнуб үчүн ода јанды.
«Дүнјаны һеч кимиш» санды
Бу нәдәнди, Мәммәд Араз?

Бу нә ситәм, нә һагсызлыг?
Тәбриз дәрди сағалмамыш,
Лачынсызыг, Шушасызыг,
Гәм бу гәмди, Мәммәд Араз!

Јад әлдәдир аһам, бачым,
Гарабағым — шөһрәт тачым,
Сиз дејин, нәдир әлачым?
Бу нә дәмди, Мәммәд Араз?

Өзүмүзә көз јумуруг,
Олмамышыг сых јумуруг!
Өзкәдән көмәк умуруг,
Бу нә чәмди, Мәммәд Араз!?

Көзүн, көһлүн тохду, шаир!
Һәр бир сөзүн охду, шаир!
Башга дәрдин јохду, шаир;
Дәрд вәтәнди, Мәммәд Араз!

Қаш тезликлә күһсүн үзү,
Бу торпағын, бу дашын да.
Елләр деди јүз јашында
Нә күһраһдыр,
Нечә шәндир Мәммәд Араз.

1993

Чәркәз Мәшид

ҺАГГЫН ВАР...

Бу гурғу ки, әзизим, килејинә батмысан,
Лап әзәлдән беләдир, сәнсә инди чатмысан.
Көнүлләр охшамаға гәһбини ганатмысан,
Һаггын вар, Мәммәд Араз, һаггын вар јашамаға.

Нә вахт дәгиг сечиһләр көрән јахшыны писдән,
Олубму бир чәмијјәт тәчрид ола һәрисдән.
Билирсән ки, дејилсән итән, өтәри сәсдән,
Һаггын вар, Мәммәд Араз, һаггын вар јашамаға.

Сығаллы боғазына доланан о иланы,
Сәнәтијлә өзүнүн биркә чыхачаг чаны.
Јүксәксән, көзләринә чәтин доллар думаны,
Һаггын вар, Мәммәд Араз, һаггын вар јашамаға.

Ону көјә галдыран һагг сәси, һагг јолудур,
Санма ки, дағ олубдур, учалыбдыр, улудур.
О, шөһрәтин ачы јох, о, шөһрәтин гулудур,
Һаггын вар, Мәммәд Араз, һаггын вар јашамаға.

Көврәклијин әлиндә әчәб интимсән белә,
Сөзүн дәрдли дәрманы, јохса һәкимсән белә,
Охучулар сарыдан бәлкә јетимсән белә,
Јох, јох, Мәммәд Аразым, һаггын вар јашамаға.

Иксириндән дәрман ал, Аразын јарасына,
Дәрдин Фүзули дәрди, вармы јол чарәсинә?
Гарышыб аһмагдасан көзләрин гарасына,
Һаггын вар, Мәммәд Араз, һаггын вар јашамаға.

Сән Чәркәзин көзүндә улу јоллар јолчусу,
Улу јоллар јолчусу — улу елләр јолчусу,
Улу елләр јолчусу — саф көнүлләр јолчусу,
Јашамалысан, Мәммәд, һаггын вар јашамаға.

*Чәбрајыл рајону, Бөјүк Мәрчанлы кәнди,
12 март, 1983*

Әһлиман Әрәфсәли

1. ВӘТӘН ОҒЛУ

Чых ортаја, олма јандан,
Ол көкүндән, ол мајандан.

«Вэтэн дашы олмајандан
Олмаз өлкә вэтэндашы».

Вэтэнсизин «вэтэни» мин,
Чансыз чаны вэ тэни мин.
Башым олсун вэтэнимин
Сапандында вэтэн дашы.

Чан—јејилэн, мэзар—ачан,
Үмид вермэз мэзара чан.
Та бешикдэн мэзарачан
Үрәјиндә вэтэн дашы.

Мән дә, сән дә, о да тэшнә
Сәмәндәрик — ода тэшнә.
Јахшы билир од, атэш нә
Вэтэнимин вэтэндашы.

2. АРАЗ, МЭММӘД АРАЗ ВӘ БИЗ

Кечир јатағындан, һәм ичимиздән
Араз адлы агры һәр икимиздән,
Сәслә, сәс чыхынча шәрикимиздән
Кечәк, Мәммәд Араз, Араздан кечәк.

Сәбри, әсәбләри чәкиб тарыма,
Һәсрәт көнүлләри едир тары-мар,
Дөнүр каһ гылынча, каһ да шырыма,
Кечир Араз — Мәммәд Араздан кечир.

Шаир — маңгал гошар чүтә кәлләри
Қағыз — шум, гәләм — хыш, хөдәк — әлләри.
Дөјүнүр, чырпыныр үрәк — әлләри,
Кечир Араз — Мәммәд Араздан кечир.

Кетди дујан башлар отуз једди мин,
Учабој, сағлам руһ оғуз, једди мин.
Кетди күдазына «отуз једди»нин
Кечир Араз — Мәммәд Араздан кечир.

Бизи ичимиздән једикчә гуртлар,
Гујруг буламаға өјрәшди гуртлар,
Гәтл күнләримиз доғду мангуртлар
Кечир Араз — Мәммәд Араздан кечир.

Чарпышан өмүрдә олмаз һәдәр күн,
Јатанын өмрүнү јејәр, дидәр күн.
Ел дүшүб јурдундан гачгың, дидәркин
Кечир Араз — Мәммәд Араздан кечир.

Милләтин јаддашы — әлифба, јазы
«Баба башдашында бу әјри чызыг
Нәдир?» — дејән алим — нәвәјә јазыг
Кечир Араз — Мәммәд Араздан кечир.

Мејданда сусарса халгы шаирин,
Чилик-чилики сынар шаггы шаирин.
Һагг сөз — јашамаға һаггы шаирин
Кечир Араз — Мәммәд Араздан кечир.

Галибә Гачыјева

ЧӘТИН КИ, ДҮЗӘЛСИН

Дүзләри әјриди, әјрисин дүздү,
Сонуна вармајан бир гуру сөздү,
Нә гәдәр агрыја, ағыја дөздү,
Чәтин ки, дүзәлсин бу дүнја, бабам.

Жаланлар башына тач гојан јердә,
Нагг исә гул кими һәдәфдир дәрдә.
Әкәр белә кетсә, инанма бир дә,
Чәтин ки, дүзәлсин бу дүнја, бабам.

Јоллара бахырам әјри, доланбач,
Јол намәрд гудурдуб, мәрдсә галыб ач.
Инди кәл сән өзүн бу ишдән баш ач,
Чәтин ки, дүзәлсин бу дүнја, бабам.

Бу чәрхи-фәләјин иши тәрсинә,
Мәммәд Араз, бу дәрдләрә кәр синә,
Кимдир ки, сәс верән наггын сәсинә?
Чәтин ки, дүзәлсин бу дүнја, бабам.

Нахчыван, 1993

Гардашхан

ГАРДАШЫГ, ЧИБИМИЗ АЈРЫ

Кечмишимиз, дүнәнимиз,
Једди арха дөнәнимиз, —
Дәдәмиз бир, бабамыз бир,
Елимиз бир, обамыз бир.
Нәдә олдуг көр биз ајры:
Гардашыг, чибимиз ајры...
Бир мәсәлдә тәзада бах
Гардаш, өзүн бир фикирләш,
Бу мәсәлә тәзәдән бах,
Гуртар халгын јахасыны
Сучлу, намәрд гардашлары әфв еләјән,
Хијабани, Пишәвәри чәлалыны мәнв еләјән
Бир мәсәлдән.
Гардашыг, чибимиз ајры...
Гејрәт бојну буруг дүшән,
Ешги, ары арыг дүшән,

Заты, соју тырыг дүшән,
Чиби ајры гардашлары
Очағы бир, оду ајры,
Ады гардаш, дады ајры...
Бу ајрылыг
Јыртар јурдун јахасыны.
Гардаш, гуртар бу мәсәлдән,
Гуртар јурдун јахасыны.

1981

Таһир Талыблы

ОХУЧУ ИЛӘ СӨҢБӘТ

Дағылар дүнјанын сазағы, чәни
Ше'р истәјинлә, охучу гардаш.
Тәмиз һиссләринлә сөјкәнәр сәнин.
Көрпү мисраларын бир учу, гардаш.

Ше'рлә, нәғмәјлә барланар үрәк,
Илһамсыз, дүјгусуз тәкләнә биләр.
Зәиф мисраларла ағыр зәрбә тәк,
Охучу көнлүнә јүкләнә биләр.

Чичәк о чичәјә, бу јаз о јаза,
Пајыз, о пајыза охшаја билмир.
Итһафлар чохалыр Мәммәд Араза,
Итһафлар Аразы охшаја билмир.

Мәним дә көксүмдә охшанар, динәр.
Еһ, чырнаг һәсрәтим јол кедәммәди.
Зәиф ше'рләрим хәчаләтләнәр,
О гызын гәлбини фәтһ едәммәди.

Елэ гәрибсәдим бир сакит ахшам,
Көждә улдуз үчүн, јердә дағ үчүн.
Өмрүмү дүнјаја Киров гојмушам,
Јахшы шаирләри охумаг үчүн.

1980

Сәһлаб Мәммәдов

ДҮЗӘЛМӘЗ

Биканәлик гәлбдән гәлбә ахдыса,
Гәссабы шәр, сојуланы һагдыса,
Әдаләтли һөкмдары јохдуса,
Мәммәд Араз, белә дүнја дүзәлмәз.

Јүнкүл дәрди фил јүкүндән ағырса,
Оғрулары доғрулары сағырса,
Кәдалыгла рүтбә алмаг уғурса,
Мәммәд Араз, белә дүнја дүзәлмәз.

Мүәллим вар чобанындан кәмсавад,
Гуранындан јыхан чохса икигат,
Бејинләрдә көк салыбса сатасат,
Мәммәд Араз, белә дүнја дүзәлмәз.

Кишилијин ады галыб, өзү јох,
Икидлијин, сәдагәтин изи јох,
Тәмәнналы мәрһәмәтин үзү јох,
Мәммәд Араз, белә дүнја дүзәлмәз.

Сәһлаб дејәр, өмүр кечди јарыдан,
Нәвәләри вар күдүрсә гарыдан,
Гарышгалар бал гопарыр арыдан,
Мәммәд Араз, белә дүнја дүзәлмәз.

15 мај, 1989

Сејид Әли Мәммәдов

А ДҮНЈА

Күнләримдән гова-гова гар гышы,
Илләримин гар гышына тәләсдим.

М. Араз

Кәдәр евимизә гонаг кәлмәсин,
Гарғышына тәләсмирәм, а дүнја.
Баһардан пәј алыб өмрүмә илләр,
Гар гышына тәләсмирәм, а дүнја.

Һејран кәсилмишәм бир ширин сәсә,
Һәлә сән мәнимлә киришмә бәһсә.
Атым јары јолда бүдрәјәчәксә,
Чағрышына тәләсмирәм, а дүнја.

Дујдум һарајыны дилсиз сүкүтун,
Гананы јандырар аловун, одун.
Бә'зән гаш-габағы долан булудун,
Јағышына тәләсмирәм, а дүнја.

Мән истәмәсәм дә кечир өмүр-күн,
Тәзәдән доғулмаг олармы мүмкүн?
Әлијәм, һәјатда мән ишин-күчүн,
Бахышына тәләсмирәм, а дүнја.

*Кәлбәчәр рајону, Зар кәнди,
12 апрел, 1987*

Фәхрәддин Әлијев

ҺӘР ДАМАРЫ БИР ЧАЈ ОЛУР...

Бу торпагдан бир чај ахыр,
ады Араз.

Бу торпагда бир шаир вар,
Мэммэд Араз.

О да Араз.

Бу да Араз.

Бири дашыб гучаглајыр саһилләри —
бири чошуб вэсф еләјир бу елләри.

Бири ахыр дағдан дүзә
далға-далға, ләпә-ләпә.

Бири чыхыр дүздән даға
сөзләрини сәпә-сәпә.

Бири јаныр буз ичиндә...
бири јаныр сөз ичиндә...

Икиси дә бу торпагдан илһамланан Араздылар.
Икиси дә бу торпаға чох аздылар, чох аздылар.

Икиси дә чошур, дашыр.

Икиси дә нәғмә гошур.

Бири сәсли,

бири сәссиз.

Бири сөзлү,

бири сөзсүз.

Хан Аразым һарај чәкиб даға, даша ләрзә салыр.
Шаир Араз сакит-сакит ше'р дејиб ләззәт алыр.

Бири көзсүз,

бири көзлү.

Бири көзсүз,

бири көзлү

Хан Аразым гәзәбиндән

гылынч чәкир дәли Күрә,

күчдән дүшүр,

кечир кирә

сакитләшир.

Хәрач верир Күр чајына адыны да,
Кәтирдији бузу илә аловуну, одуну да.

Аразлығы унудулур, Күр дејилир.

Ики чаја бундан сонра бир дејилир.

Шаир Мэммэд тәмкин илә

гәләм чәкир Дәли Күрә

Чај дурулур,

чај вурулур

саһилләрә.

Хәрач алыр Күр чајындан хан Аразын адыны да,
Дәли Күрүн гојнундакы аловуну, одуну да.
Бундан сонра онун ады ики олур, далғаланыр.
Көзләриндә шимшәк чыхыр, үрәјиндә од галаныр.
Гарталлашыр, ганад чалыр Мэммэд Араз.
Бу торпагдан илһам алыр Мэммэд Араз.

Һәр бир сөзү чәләнкләшир,

Һәр бир сөзү зәрә дөнүр.

Бир дамары аразлашыр,

Бир дамары Күрә дөнүр.

Һәр дамары бир чај олур,
дағдан ахыр.

Ше'рләри илдырым тәк
даға чыхыр.

Чајлар ахыр...

Мэммэд бахыр

фағыр-фағыр,

ағыр-ағыр.

Данышығы сакит, јаваш —

Аддымыны аста атар.

Илһамынын көһләнинә

Каинаты шәлә чатар.

Хан Араз тәк јолу кәсмир Мэммэд Араз.

Дәли Күр тәк јолу кәсмир Мэммэд Араз.

Јолчулара јол үстүндә ше'р дејир Мэммэд Араз.

Хәзәр кими чошур, әсмир Мэммэд Араз.

Ше'рләри таја-таја гатарланыр —

Әсрләрә һәдијјәдир, чатачагдыр.

Үрәкләрдә јурд салыбдыр, шамы јаныр —

Нәбзләри мөһкәм тутуб, тутачагдыр.

Бу торпагдан бир чај ахыр, ады Араз

Бу торпагда бир шаир вар, Мэммэд Араз

О да Араз.
Бу да Араз
Бири ахар, ашар-дашар, һүчум чәкәр дәли Күрә
дүшәр әсир.
Бири кәзәр сакит, јаваш, ше'р дејәр, дөнәр зәрә
әср-әср.

Бакы, август, 1976

ХАЛГ ШАИРИ МӘММӘД АРАЗЫН ЧАП ОЛУНМУШ КИТАБЛАРЫ

Азәрбајчан дилиндә

1. Севки нәғмәси. Азәрнәшр, Бакы, 1959.
2. Үч оғул анасы. Кәнчлик, Бакы, 1961.
3. Мән сәни тапарам. Азәрнәшр, Бакы, 1963.
4. Араз ахыр. (Поемалар) Азәрнәшр, Бакы, 1964.
5. Анамдан јадикар нәғмәләр. Азәрнәшр, Бакы, 1966.
6. Өмүр карваны. Азәрнәшр, Бакы, 1967.
7. Илләрдән бири. Кәнчлик, Бакы, 1969.
8. Ганадлы гајалар. Азәрнәшр, Бакы, 1973.
9. Атамын китабы. Кәнчлик, Бакы, 1974.
10. Һәјатын вә сөзүн рәнкләри (публицистик мәгаләләр). Кәнчлик, Бакы, 1975.
11. Охучуја мәктуб. Кәнчлик, Бакы, 1978.
12. Ајларым, илләрим. Јазычы, Бакы, 1979.
13. Дүнја сәнин, дүнја мәним. Јазычы, Бакы, 1983.
14. Сечилмиш әсәрләри. Азәрнәшр, Бакы, 1986.
15. Сечилмиш әсәрләри (Сејфәддин Алтајлынын тәртиби вә мүгәд-
димәси илә). Анкара, 1990.
16. Даш һарајы. Јазычы, Бакы, 1992.
17. Дүнја дүзәлмир. «Мәдәнијјәт» фирмасы, Бакы, 1992.
18. Гајалара јазылан сәс. Бакы, «Сабаһ» нәшријјаты, 1993.

Рус дилиндә

1. Пою Аракс. Советский писатель, Москва, 1966.
2. Каменный орел. Москва, 1976.
3. Книга моего отца. Москва, 1983.
4. Крылатые скалы. Перевод с азербайджанского и предисловие
С. Маиедзаде, Язычы, Баку, 1981.

ТӘРЧҮМЕЈИ ҺАЛ КӨСТӘРИЧИЛӘРИ

Тәрчүмәләри

1. Серкеј Михалков. Фома. Азәрнәшр, Бақы, 1964.
2. Михајыл Светлов. Ше'рләр. Азәрнәшр, Бақы, 1975.
3. Н. Некрасов. Рус гадынлары. Јазычы, Бақы, 1983.
4. Очаг башында (тәрчүмә ше'рләр). Јазычы, Бақы, 1983.

М. Араз һагында

1. Јусиф Сејидов. Сөзүн шөһрәти. Бақы, 1981.
2. Тејмур Әһмәдов. Азәрбајҗан Совет јазычылары. Бақы, Јазычы, 1987.
3. Тофиг Һачыјев. Ше'римиз, нәсримиз, әдәби дилимиз. Бақы, 1990.
4. Иса Һәбиббәјли. Мәммәд Араз (тәрчүмеји-һал). Бақы, 1993.
5. Миллилик вә бәшәрилик (мәгаләләр мәчмуәси). Тәртиб едәни дос. И. Һәбиббәјли. Бақы, Азәрнәшр, 1993.
6. «Гардаш әдәбијјатлар» дәркиси. М. Араза һәср олунмуш хүсуси нөмрә. Тәртиб едәнләр: Ј. Акпынар, Ү. М. Јылдырым, И. Һәбиббәјли. Измир, 1993, № 25.

МӘММӘД АРАЗ

МӘММӘД ИНФИЛ ОҒЛУ ИБРАҺИМОВ

1933-чү ил — Нахчыван Мухтар Республикасы Шаһбуз рајонунун Нурсу кәндиндә анадан олмушдур (14 октјабр).

1940-чы ил — Шаһбуз рајонунун Нурсу кәнд мәктәбинин биринчи синфиндә тәһсилә башламышдыр.

1945-чи ил — Атасы Инфил киши дини тәшкилатларла әлағәдар олмасы бәһанә кәтириләрәк Сибирә сүркүн едилмиш, даһа сонра Газахыстанда сүркүндә олмушдур.

1950-чи ил — Азәрбајҗан Педагожи Институтунун чоғрафија факүлтәсинә дахил олмушдур.

1951-чи ил — Јазычы Исмајыл Шыхлынын институтда тәшкил етдији әдәби дәрнәјин мәшғәләләриндә иштирак етмәјә башламышдыр.

1952-чи ил — Институтда халг шаири С. Вурғун вә јазычы Ә. Вәлијевлә кечирилән көрүшдә чыхыш етмишдир. «Ингилаб вә мәдәнијјәт» журналында дәрч олунмуш «Јанын ишығларым» ше'ри илә әдәбијјат аләминә гәдәм гојмушдур (мај).

1954-чү ил — Азәрбајҗан Педагожи Институтуну битирмишдир. Тәнтәнәли бурахылыш кечәсиндә «Ајрылығ» ше'рини охумушдур.

1955—1956-чы илләр — Шаһбуз рајонунда мүәллимлик етмишдир. «Булаг башында», «О бахышлар», «Кәклик», «Гоншу кәлин» вә с. ше'рләрини јазмышдыр. Халг шаири С. Вурғуна һәср олунмуш ше'рләрини гәләмә алмышдыр.

1957-чи ил — Азәрбајҗан Назирләр Совети јанындакы

Баш Мәтбуат Идарәсиндә мүнәккил вәзифәсинә ишә гәбул едилмишдир. «Үч оғул анасы» поемасыны битирмишдир. Жазычылар Бирлижинин үзвлүжүнә гәбул едилмишдир.

1958-чи ил — Ихтисасча әдәбијјат мүнәллими олан Мәликмәмәдова Күлханым Фәтәли гызы илә аилә һәјәты гурмушдур (8 нојабр).

1959-чу ил — «Севки нәғмәси» адлы илк ше'рләр китабы Бақыда «Азәрнәшр» тәрәфиндән нәшр едилмишдир. Москвада ССРИ Жазычылар Иттифагы нәздиндәки Али Әдәбијјат Курсуна дахил олмушдур. Илк өвлады — гызы Ирадә дүнјаја кәлмишдир.

1961-чи ил — Москвада Али Әдәбијјат Курсунда тәһсилә баша чатдырмышдыр Бақыда «Маариф» нәшријјатында редактор вәзифәсинә тә'јин олунмушдур. «Үч оғул анасы» адлы ше'рләр китабы «Ушагкәнчнәшр» тәрәфиндән чапдан бурахылмышдыр.

1962-чи ил — М. Ә. Сабирә һәср олунмуш «Мән дә инсан олдум» поемасыны тамамламышдыр (март). Дөври мәтбуатда ше'рләрлә чыхыш етмишдир.

1963-чү ил — Азәрбајҗан Дөвләт Нәшријјатында бәдиә әдәбијјат редаксиясынын мүдирәи вәзифәсинә ирәли чәкилмишдир. «Мән сәни тапарам» адлы китабы нәшр едилмишдир.

1964-чү ил — «Араз ахыр» адлы поемалар китабы чапдан чыхмышдыр. Серкеј Михалковдан «Фома» адлы кичик һәчмли ушаг поемасыны чап етдирмишдир.

1965-чи ил — Күрчүстанын Гагра шәһәриндәки Жарадычылыг евиндә истираһәт етиш, «Алдым мәктубу» ше'рини жазмышдыр. Анасы Чәһан ханым вәфат етмишдир.

1966-чы ил — «Анамдан јадикар нәғмәләр» вә «Пою Аракс» (Москва) китаблары нәшр олунмушдур. Гызы Шәләлә дүнјаја кәлмишдир.

1967-чи ил — «Улдуз» журналында мәс'ул катиб кими фәалијјәтә башламышдыр. «Өмүр карваны» әсәри «Азәрнәшр»дә чап олунмушдур.

1968-чи ил — Крымын Јалта шәһәриндәки Жарадычы-

лыг евиндә истираһәтдә олмушдур (јанвар). «Варды күнләримиз», «Оху татар гызы», «Сән өтүр мәни», «Азәри гызы» вә с. ше'рләри Јалтада јазылмышдыр. Кәлбәчәрин Истису јәјлагларында мүнәличә олунмушдур (ијул). «Даш гартал», «Дағ чајы», «Истису лөвһәләри» ше'рләри јаранмышдыр.

1969-чу ил — «Кәнчлик» нәшријјатынын нәшр етдији «Илләрдән бири» китабы охучуларын мүнәккәмәсинә верилмишдир. Көркәмли Азәрбајҗан драматургу Ч. Чаббарлынын (1899—1934) анадан олмасынын 70 иллијинә һәср олунмуш јубилеј кечәсиндә «Чәфәр јолу» ше'рини охушдур.

1970-чи ил — «Әдәбијјат вә инчәсәнәт» гәзетиндә баш редакторун мүнәлиги вәзифәсинә тә'јин едилмишдир. Азәрбајҗан нүмәјәндә һеј'әтинин тәркибиндә Франсада турист сәфәриндә олмуш (јанвар), профессор Аббас Замановун тәшәббүсү илә бурада мүнәчирәтдә јашајан рәссам Сәлим Туран һүсәјзадә илә көрүшмүшдүр.

1971-чи ил — Азәрбајҗан Жазычылар Иттифагынын поезија бөлмәсинә рәһбәрлик етмишдир. Ичтиман әсасларла 10 ил (1981-чи иләдәк) бу вәзифәни дашымыш, милли ше'рин инкишафына вә јени әдәби кәнчлијин формалашмасына сәј көстәрмишдир. Бир сыра ше'рләрини, «Јер үзүнүн Гарабағ дүзү», «Гарабағ симфонијасы» мөгәләләрини дәрч етдирмишдир.

1972-чи ил — «Әдәбијјат вә инчәсәнәт» гәзетиндә Н. Нәримановун анадан олмасынын 100 иллији мүнәснәтилә һазырланмыш хүсуси нөмрәдә верилмиш материаллара көрә милләтчи кими баш редакторун мүнәлиги вәзифәсиндән азад олунмушдур.

1973-чү ил — Азәрбајҗан Дөвләт Нәшријјаты баш редакторунун мүнәлиги кими фәалијјәтини давам етдирмишдир. «Ганадлы гајалар» адлы ше'р китабы чапдан чыхмышдыр.

1974-чү ил — Јени нәшрә башлајан «Азәрбајҗан тәһнәти» журналынын баш редакторлуғуна ирәли чәкилмишдир.

«Атамын китабы» поемасы «Кәнчлик» нәшријјатында нәшр едилмишдир. Нахчывана кәлмиш, «Нахчыван албому», «Арпачајын ашыб-дашан нәғмәси» публисист мәгаләләрини гәләмә алмышдыр.

1975-чи ил — «Һәјатын вә сөзүн рәнкләри» адлы илк публисист китабы нәшр олуномушдур. Михаил Светловун «Ше'рләр»и онун тәрчүмәсиндә Бақыда «Азәрнәшр» тәрәфиндән охучулара чатдырылмышдыр. Әдәбијјат сәһәсиндәки сәмәрәли фәалијјәтинә көрә Азәрбајчан ССР Али Совети Рәјасәт һејәтинин Фәхри Фәрманы илә тәлтиф олуномушдур.

1976-чы ил — «Даш ғартал» адлы ше'р китабы Москвада, рус дилиндә чап олуномушдур.

1977-чи ил — «Азәрбајчан тәбиәти» журналында редакторлуг фәалијјәтини давам етдирмишдир.

1978-чи ил — «Охучуја мәктүб» китабы «Кәнчлик» нәшријјатында чап олуномушдур. Китабда «Јени јолларын кәшфи — јени ахтарышларын башланғычы демәкдир» адлы мүғәддимә верилмишдир. Әмәкдар Мәдәнијјәт ишчиси фәхри адына ләјиг көрүлмүшдур.

1979-чу ил — «Ајларым, илләрим» китабы охучулара чатдырылмышдыр.

1981-чи ил — «Азәрбајчан тәбиәти» журналындақы фәалијјәтинә давам етмишдир. «Јазычы» нәшријјатында «Крылатые скалы» адлы ше'рләр китабы чап едилмишдир. Ше'рләри рус дилинә шаир Сәјавуш Мәммәдзадә тәрчүмә етмишдир. Китаб һәмчинин С. Мәммәдзадәнин мүғәддимәси илә ачылыр. Питсундада Јарадычылыг евиндә динчәлмишдир (август). Шаир Муса Јағуба һәср олуномуш «Көјәрди» ше'ри бурада гәләмә алынмышдыр.

Атасы Инфил киши Шаһбуз рајонунун Нурсу кәндиндә дүнјасыны дәјишмишдир.

1982-чи ил — Сабир поезија күнләри мүнәсибәтилә Бақыда вә Шамақыда кечирилән тәдбирләрдә иштирак вә чыхыш етмишдир. Дөври мәтбуатда ше'рләри вә мәгаләләри дәрч олуномушдур.

1983-чү ил — «Дүнја сәнин, дүнја мәним» адлы ше'рләр китабы «Јазычы» нәшријјатында нәшр едилмишдир. Н. Некрасовдан тәрчүмә етдији «Рус гадынлары» әсәри Бақыда чапдан чыхмышдыр. Азәрбајчан ССРИ Али Совети Рәјасәт һејәтинин Фәхри Фәрманы илә тәлтиф олуномушдур. «Атамын китабы» поемасы Москвада рус дилиндә нәшр едилмишдир.

1984-чү ил — Азәрбајчан ССР Дөвләт мұкафаты алмаг үчүн «Дүнја сәнин, дүнја мәним» адлы ше'рләр китабы тәгдим олуномуш, лакин мұкафат верилән әсәрләрин сырасына вәсигә алмамышдыр. Азәрбајчан Республикасынын Әмәкдар Инчәсәнәт хадими фәхри адына ләјиг көрүлмүшдур (9 октябр).

1986-чы ил — «Сечилмиш әсәрләри» Бақыда «Јазычы» нәшријјатында чап олуномушдур. Китаба шаир Сабир Рүстәмханлы «Мәммәд Араз сөзүнүн сәһри» адлы кениш өн сөз јазмышдыр.

1988-чи ил — «Азәрбајчан» вә «Улдуз» журналларында чап олуномуш ше'рләр силсиләсинә көрә Азәрбајчан Республикасынын Дөвләт мұкафатыны алмышдыр. Мүхтәлиф халгларын әдәбијјатларындан етдији тәрчүмәләр «Јазычы» нәшријјатында «Тәрчүмә усталары» серијасы илә «Очаг башында» адлы китаб һалында чапдан чыхмышдыр. Китабда шаир-публисист Аббас Абдулланын «Дағлар гојнунда Нурсу» адлы мүғәддимәси верилмишдир.

1991-чи ил — Азәрбајчан Республикасынын Халг шаири фәхри адына ләјиг көрүлмүшдур (7 декабр). Түркіјәдә Мәһәммәд пејгәмбәрин доғум күнү мүнәсибәтилә кечирилән мұсабигәдә «Ја рәббим, бу дүнја сән көрән дејил» адлы ше'ринә көрә хүсуси мұкафатла тәлтиф олуномушдур (июл). Түркіјәдә дә'вәт алмышдыр.

1992-чү ил — Азәрбајчан Милли Истиғлал Партијасынын үзвлүјүнә дахил олмушдур. Бақыда «Мәммәд Араз чап ширкәти» јарадылмышдыр. Һәмин ширкәт Әлирза Сајыловун тәртиби илә шаирин «Дүнја дүзәлмир» адлы китабыны чапдан бурахмышдыр. Китаба шаир Тоғиғ

Наггын вар жашамага (Иса Һәбиббәли)	3
1. МӘНИ ШЕ'РИМДӘ КӘЗ	
Охучуја мәктүб	11
Илһамым	12
Сәба јели	14
2. ДҮНЈА ДҮЗЭЛМИР КИ, ДҮЗЭЛМИР, БАБА!	
Ајаға дур, Азәрбајчан!	18
Белә дүнјанын	18
Дүнја сәнин, дүнја мәним	20
Ја рәббим, бу дүнја сән гуран дејил	21
Дүнја дүзәлмир	23
«Нишанчы өзүмүз, һәдәф өзүмүз»	25
Бу милләтин дәрди-сәри	26
Ата милләт, ана милләт ағлама	27
Нечә јашадымса	28
Бу милләтә нә вердик ки?	29
«Шәһидләрин чоху мәрдләр»	31
Јашадым	31
Мән кетсәм	32
Мәммәд Аслана	33
Әкәр мән өзүмлә үз-үзә кәлсәм	34
Көјәрди	35
Јохду	36
Мәндән өтдү, гардашыма дәјди	37
Инсан үрәји	40
Әл дәјди, чаһмаг дашыјам	42
Нә күнаһ	42
3. АНА ЈУРДУМ, ҺӘР ДАШЫНА ҮЗ ГОЈДУМ...	
Вәтән мүкафаты	44
Инсан —гајалар	45
Вәтән мәнә оғул десә	46
«Ана јурдум, һәр дашына үз гојдум»	47
Бу јерләр, о јерләр	48
Ата очағы	49
Дағлар	51
Дағ күләји	52
Охујан Тәбриз	52
Салам, а зирвәләр	54
Дағлар мәни тапымады	55
Јенә Аразы көрдүм	56

Маһмуд «Баһар кими тәрәвәтли» адлы мүгәддимә јазмышдыр. «Даш һарајы» китабы «Јазычы» нәшријатында чап олуномушдур. Китабда шаир Мәммәд Асланын «Азәрбајчан ше'ринин сәнәт бүрчү» адлы мүгәддимәси верилмишдир.

1993-чү ил — Нахчыван Мухтар Республикасы Назирләр Кабинети Азәрбајчанын Халг шаири Мәммәд Аразын 60 иллијини Нахчыванда дәвләт сәвијјәсиндә гејд етмәк барәдә гәрар гәбул етмишдир (24 сентјабр). Мәммәд Араз јаradeчы зијалыларын бир групу илә Нахчывана кәлмишдир (28 сентјабр). Ч. Мәммәдгулузадә адына Нахчыван Дәвләт Драм Театрында шаирин иштиракы илә тәнтәнәли јубилеј кечәси кеңирилмишдир (29 сентјабр). Кечәни јазычы Һүсејн Ибраһимов апармышдыр. Јазычылар Бирлијинин үзвү, досент Иса Һәбиббәли мә'рузә илә чыхыш етмишдир. Доктор Чавад һеј'әт (Иран), шаир Сәһраб Таһир, академик Будаг Будагов, тәнгидчи Вагиф Јусифли (Бақы), јазычы-публисисст Ибраһим Бозјел (Түркијә), досент Акиф Мәдәтов, филолокија елмләри намизәди Ариф Әлијев (Нахчыван) вә башгалары чыхыш етмишләр. М. Араз Нахчыван МР Али Мәчлисинин Фәхри Фәрманы илә тәлтиф олуномушдур.

Ј. Мәммәдәлијев адына Нахчыван Дәвләт Университетиндә «Миллилик вә бәшәрилик» мөвзусунда јубилеј елми сессиясы кеңирилмишдир. Мәммәд Араз Университетин гонағы олмушдур (30 сентјабр). Шаһбуз рајонунда тәдбирләр давам етдирилмишдир.

Мәммәд Араз вә јубилеј иштиракчыларындан бир групу Нахчывандан Тәбризә јола салынмышдыр. Шаир 3 күн Тәбриздә галмышдыр. Атасы Инфил кишијә вәфатындан 11 ил сонра рәсми олараг бәраәт верилмишдир (март).

Һазырда Мәммәд Араз «Азәрбајчан тәбиәти» журналынын баш редакторудур. Азәрбајчан Јазычылар Бирлији Идарә һеј'әтинин, бир сыра гәзет вә журналларын редаксия һеј'әтинин үзвүдүр. Шаирин Тоғрул вә Тунчај адлы нәвәләри вардыр.

Даглар күсүб	57
Дэрэ	58
Истису лөвһөлэри	59
Даглара чагырыш	60
Мәним Нахчываным	61
Даш гартал	62
Дурналары дөзмөз олду	63
Күлөкләр	63
Көжкөл	64
Даглара гар дүшдү	65
Төлөсдим	66
Саламат гал	67
Һаггын јохду, һаггын вар	68

4. МӘҺӘББӘТ КӨРПҮСҮ

Варды күнләримиз	70
Азери гызы	71
Ғажытма	72
Дејләм	73
Унут мәни	74
Ғызлар	75
Мәһәббәт көрпүмүз	75
Бағышла мәни	76
Ағарма, сачым, ағарма	77
Ғошма	78
Оху, татар гызы	79
Олармыш	79
Ғажыдарсан	80
Ајры јоллар вар имиш	81
Нә билим	82
Бир аз кечикәнлә бир аз тәләсэн	83
А залым	84
Вахтында кәлмәдин	84
Сағлығымда	86
Ғачма мәндән	87
Телефон	87
Нә ола-ола	88
Од кими, су кими	89

5. ҒАЈАЛАРА ЈАЗЫЛАН СӘС

Ғајалара јазылан сәс (лирик поэма)	90
--	----

6. ИТНАФЛАР, БӘНЗӘТМӘЛӘР

Муса Јагуб. Көјәрмәз	99
Мәммәд Аслан. Ғысғанырам дағлары	100

Рөвзәт. Даглар	100
Елмаһ һәбиб. Ај һарај	102
Вағиф Мәммәдов. Мәммәд Араз вар	103
Мобил Гулузадә, Шаир көлкәси	103
Әбүлфәз Мухтароғлу. Мәммәд Араз	105
Чәркәз Мәчид. һаггын вар	106
Әһлиман Әрәфсәли. Вәтән оғлу	107
Араз, Мәммәд Араз вә биз	108
Ғалибә һачыјева. Чәтти ки, дүзәлсин	109
Ғардашхан. Ғардашлыг, чибимиз ајры	110
Таһир Талыблы. Охучу илә сөһбәт	111
Сәһлаб Мәммәдов. Дүзәлмәз	112
Сејид Әли Мәммәдов. А дунја	113
Фәхрәддин Әлијев. Нәр дамары бир чај олур	113
Халг шаири Мәммәд Аразын чап олунмуш китаблары	117
Тәрчүмеји-һал көстәричиләри	119

Бэди редактору *Т. Мэликов*
Техники редактору *З. Нэчэфова*
Корректорлары *А. Багырова, М. Сасани*
ИБ № 6079

Жыгылмага верилмиш 19. 01. 94. Чапа имзаланмыш 18. 04. 94. Жүк-сак чап үсуду илэ. Эдэби гарнитур. Форматы 70×108¹/₃₂. Мэтбээ кагызы № 2. Шэрти чап вэрэги 5,60. Шэрти рэнкли сурэти 5,77. Учот нэшр вэрэги 5,0. Сифариш 466. Тиражы 5.000. Мүгавилэ гижмэти илэ.

Азэрбајчан Республикасы Мэтбуат вэ Информасија Назирлији.
Азэрбајчан Дөвлэт Нэшријаты, Баки, — 370005, Нүсү Начыјсв күчэси, № 4.

1 №-ли мэтбээ. Баки, Эли Бајрамов күчэси, № 3.

46

A75

